

15–17-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen kuuleminen ja NICHD-rungon käyttö Hämeenlinnan poliisiasemalla.

Joonas Lisko & Juha Nyysönen

20194C

3/2022

TIIVISTELMÄ

Tekijät: Joonas Lisko & Juha Nyyssönen

Opinnäytetyön muoto: *Tutkimuksellinen*

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaajat: Kari Koppanen & Marko Lehtoranta

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Tämä opinnäytetyö käsittelee alaikäisten, eli 15–17-vuotiaiden kuulusteluissa käytettävää NICHD-haastattelurunkoa sekä sen käyttämistä Hämeenlinnan poliisiasemalla. Opinnäytetyö keskittyy erityisesti huomioimaan NICHD-rungon käytön nuoren rikoksesta epäillyn kuulusteluissa.

Opinnäytetyömme on ajankohtainen, sillä nuorten tekemät rikokset ovat valitettavasti muuttuneet vakavampaan suuntaan. Nuoret syyllistyvät enenevässä määrin jopa törkeisiin rikoksiin ja näin ollen he ovat myös asianosaisia esitutkinnassa ja heitä myös kuulustellaan.

Opinnäytetyömme on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Olemme työtämme varten haastatelleet Hämeenlinnassa työskenteleviä rikostutkijoita, jotka työssään suorittavat lapsikuulusteluja. Haastattelut on tehty puolistrukturoidulla haastattelulomakkeella.

Olemme työssämme avanneet NICHD-rungon alkuperää sekä sen nykymuotoa. Olemme käsitelleet myös lainsäädäntöä ja kansainvälisiä sopimuksia kuulusteluiden taustalla. Haastatteluiden perusteella olemme tehneet johtopäätöksiä NICHD-rungon käyttöasteesta- ja tavoista Hämeenlinnassa sekä avanneet näitä tuloksia.

Opinnäytetyömme alkuperäinen aihe oli hyvin laaja ja päätimme rajata alkuperäistä aihetta jonkin verran. Tämä jätti hyvin tilaa jatkotutkimusaiheille, joista olemme myös tehneet ehdotuksia.

Sivumäärä: 45 + 1

Tarkastuskuukausi ja vuosi: 3/2022

Avainsanat: NICHD, lapsikuulustelu, alaikäinen, haastattelu, nuori, lapsi

SISÄLLYS

1 Johdanto.....	5
2 Aihe ja tutkimuskysymykset	6
2.1 Tutkimusmenetelmät.....	6
2.2 Tutkimuksen toteutus ja aiheen rajaaminen	8
3 Tutkimuksen Toteuttaminen.....	9
3.1 Aineiston analyysi	9
3.2 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	9
3.3 Tieteellinen kirjoittaminen.....	10
4 Tietoperustan esittely.....	12
4.1 Kansainväliset sopimukset ja lapsen oikeudet.....	12
4.2 Nuorten rikollisuus Suomessa.....	13
4.3 Lastensuojelu.....	14
4.4 Muisti	15
4.4.1 Implisiittiset muistot	15
4.4.2 Eksplisiittiset muistot.....	15
4.5 Lapsen muistin toiminta	16
5 Kuulustelut.....	17
5.1 Lainsäädäntö kuulusteluissa	18
5.2 Esitutkintalaki.....	19
5.3 Asianosaisten kuulemisperiaate (Kontradiktatorinen periaate)	20
5.4 Kuulustelutilat.....	21
5.5 Lapsen kuulustelu	22
5.6 Moniammatillinen yhteistyö lapsen kuulemisessa	23
6 NICHD-haastattelurunko	25
6.1 Ennen haastattelua	25
6.2 Osa 1 Esittely ja säännöt. (Introduction).....	26
6.3 Osa 2 Kontaktin luominen. (Rapport building)	26
6.4 Osa 3 Harjoitushaastattelu. (Training in episodic memory).....	27

6.5 Osa 4. Siirtyminen epäilyn aiheeseen. (Transition to substantive issues).....	27
6.6 Osa 5. Epäilyn tutkiminen, avoimet kysymykset (Open-ended questions).....	27
6.6.1 Tapahtumakertojen erottelu.....	28
6.7 Osa 6. Tauko.....	28
6.8 Osa 7. Kysymykset koskien asioita, joita lapsi ei ole maininnut. (Eliciting information that has not been mentioned by the child).....	28
6.9 Osa 8. Mikäli lapsi ei ole antanut epäilyyn liittyvää tietoa. (If child fails to mention information you expected).....	29
6.10 Osa 9. Tietoa ilmitulosta (Information about the disclosure).....	29
6.11 Osa 10. Lopetus.....	30
6.12 Osa 11. Neutraali aihe.....	30
7 Haastattelut.....	31
7.1 Haastateltavan virkaikä ja työkokemus rikostutkinnassa.....	31
7.2 Milloin käytit ensimmäisen kerran NICHD –haastattelurunkoa nuoren rikoksesta epäilyn kuulustelussa?.....	31
7.3 Mistä sait NICHD-haastattelurungon käyttöösi?.....	32
7.4 Onko haastattelurunkoa pakollista käyttää kuulusteluissa? /onko laitoksella ohjeistusta rungon käyttöön?.....	32
7.5 Eroavatko asianomistajan ja todistajan kuulustelut rikoksesta epäilyn kuulusteluista käyttämäsi haastattelurungon osalta?.....	33
7.6 Oletko muokannut alkuperäistä haastattelurunkoa joiltakin osin?.....	33
7.7 Miten olet kokenut haastattelurungon toimivan kuulusteluissa?.....	34
7.8 Miksi haastattelurunko on hyvä?.....	34
7.9 Mitä parannettavaa haastattelurungossa olisi /onko rungossa jotakin turhaa?.....	35
7.10 Miten arvioisit ja vertaisit haastattelurungon toimivuutta asianomistajan, rikoksesta epäilyn tai todistajan kohdalla?.....	35
7.11 Miten rikoksesta epäilyn ikä mielestäsi vaikuttaa siihen, kuinka helposti hän on valmis tunnustamaan rikoksen, vaikka olisi syytön?.....	35
7.12 Mitä muuta haluaisit sanoa aiheesta?.....	36
8 Tutkimustulokset.....	38
9 Omaa pohdintaa.....	40

9.1 Jatkotutkimusmahdollisuudet	42
LÄHTEET	43
LIITTEET	46

LYHENTEET:

ETL: Esitutkintalaki

HUS: Helsingin yliopistollinen sairaala

LOS: Lapsen oikeuksien sopimus

NICHD: National Institute of Child Health and Investigation

POHA: Poliisihallitus

PoIL: Poliisilaki

RIKU: Riksurhipäivystys

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä käsitellään 15–17-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen kuulusteluja ja niissä käytettävän NICHD-rungon käyttämistä Hämeenlinnan poliisiasemalla. Aihe on mielenkiintoinen ja valitettavasti vaikuttaa myös siltä, että Suomessa alaikäisten tekemien rikosten määrä lisääntyy jatkuvasti ja rikokset ovat yhä vakavampia. Aihe on sinänsä myös enenevässä määrin ajankohtainen.

Viime aikoina on mediassakin ollut esillä useita nuorten tekemiä rikoksia, joista osa on ollut jopa henkeen ja terveyteen kohdistuneita. MTV uutisten mukaan nuoret tekevät yhä vakavampia rikoksia. Rikosnimikkeiden osalta lisääntymistä on tapahtunut ryöstö- ja väkivaltarikoksissa sekä huumausainerikoksissa. (MTV Uutiset, 25.3.2021.)

Tässä opinnäytetyössä kyseessä oleva NICHD-haastattelurunko on alun perin kehitetty Yhdysvalloissa. Kehittämistyössä on ollut mukana useita eri toimijoita ja asiantuntijoita moniammatilliselta työkentältä. Tarve yhtenäisen ja kuulusteluiden laatua parantavaan runkoon alkoi muodostua, kun huomattiin, että kuulusteluissa, erityisesti lasten, käytettiin johdattelevia kysymyksiä. Näiden seurauksena kuulusteluiden tulokset olivat vääristyneitä.

Tämä opinnäytetyön avulla pyritään selvittämään, millä tavalla NICHD-runkoa käytetään Hämeenlinnan poliisiasemalla nuorten rikoksesta epäiltyjen, ja mahdollisesti myös muissa kuulusteluissa. Tavoitteena on tuoda ilmi alaikäisten kuulusteluissa huomioon otettavia asioita yleensä sekä tehdä lukijalle tutummaksi NICHD-haastattelurunkoa ja sen mahdollisuuksia sekä käyttötarkoitusta. Tällä työllä pyritään siihen, että tutkimus hyödyttäisi sekä jo virassa olevia poliiseja, että myös opiskelijoita.

2 AIHE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän työn aiheena on 15–17-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen kuulustelu ja siinä käytettävä NICHD-haastattelurunko Hämeenlinnan poliisiasemalla sekä tähän liittyvä kehittämistyö. Opinnäytetyö keskittyy pääosin rikoksesta epäiltyyn, jättäen pienemmälle huomiolle asianomistajan ja todistajan roolit. Työssä keskitytään tarkastelemaan toimintaa nimenomaan Hämeenlinnan poliisiasemalla, jossa tämän opinnäytetyön tekijät suorittivat työharjoittelun.

Tutkimuskysymyksiä tässä työssä ovat seuraavat:

- Soveltuuko NICHD-rungon käyttö kaikkiin alaikäisten kuulusteluihin ja kuinka paljon sitä on mahdollista muokata riippuen rikosnimikkeestä ja kyseessä olevasta asiasta?
- Pitääkö paikkansa, että mitä nuorempi epäilty on, sitä helpommin hän tunnustaa teon, vaikka olisi syytön? Mistä tämä johtuu?

2.1 Tutkimusmenetelmät

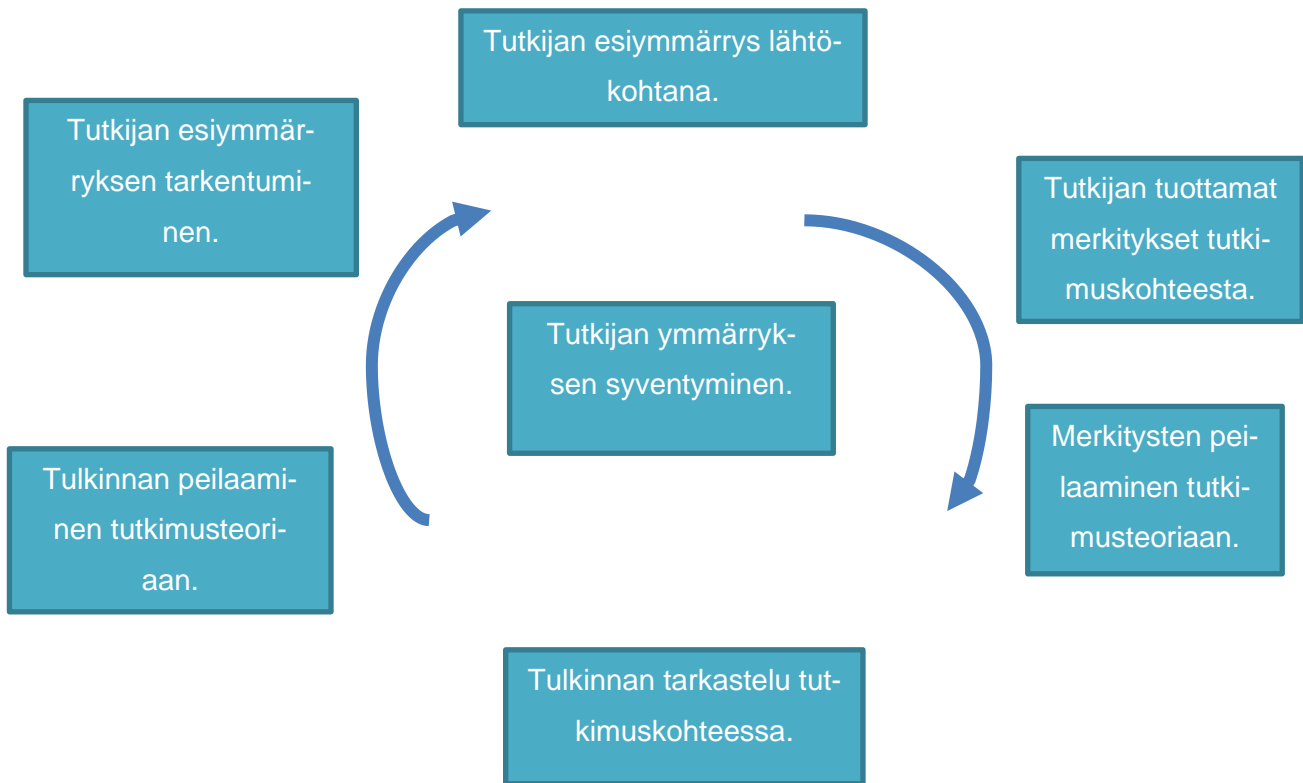
Ammattikorkeakoulussa tehtävää opinnäytetyötä varten tarvitaan pohjaksi lähdekirjallisuutta (Hakala 2004, 86). Eri vaiheissa opinnäytetyötä tehdessään tutkijan pitää hankkia itselleen opinnäytetyön aihetta koskevaa tietoa eri lähteistä. Perehtyminen aiheesta olemassa olevaan kirjallisuuteen ja muuhun saatavilla olevaan aineistoon on välttämätöntä, mutta tämän lisäksi tarvitaan myös muita menetelmiä, jotta tutkimuskysymyksiin voidaan saada vastauksia.

Laadullisella, eli kvalitatiivisella tutkimuksella tarkoitetaan kokonaista joukkoa erilaisia tulkinnallisia tutkimuskäytäntöjä. Keskeiset kvalitatiivisessa metodologiassa käytettävät tutkimusmenetelmät ovat havainnoiminen, tekstianalyysi, haastattelu ja litterointi. (Silverman 1993, viitattu teoksessa Metsämuuronen 2001.)

Laadullisessa tutkimuksessa jonkin ilmiön subjektiivisen kokemuksen ymmärtämiseksi tutkijan on tiedettävä missä kontekstissa, eli asiayhteydessä ilmiö on merkityksellinen tutkittavalle. Tietystä asiayhteydestä tieto rakentuu ihmisen arkitodellisuudessa eletyn ja muun kokemuksen kautta sekä myös ihmisen toiminnan kautta epäsuorasti. Samalla ihminen tarkentaa käsitystään muodostuneesta tiedosta tavalla, joka heijastuu hänen toiminnassaan ja ihminen ilmaisee tätä tietoa kielellisesti, symbolisesti ja kielikuvin. Tästä syystä laadullisen tutkimuksen tekijän tulee tutkia ihmisen puhetta ja hänen tuottamiaan tekstejä. (Vilkkä, 2021.)

Opinnäytetyö on toteutettu kvalitatiivisen tutkimuksen metodeja hyödyntämällä. Tämä laadullinen tutkimusmenetelmä on valittu siksi, että opinnäytetyössä käsiteltävää aihetta ei voi mitata määrällisesti. Aiheen tutkimiseen vaaditaan laadullista otetta vastauksen esiin saamiseksi.

Tutkimuskohteen ja sitä koskevan oman ajattelun vähittäinen ymmärtäminen tapahtuu niin sanotussa hermeneuttisessa kehässä. Ideana tässä on se, että tutkija perehtyy aineistoon niin kauan ja hyvin, että ymmärtää tutkimuskohteen mieltä tai mielenjuoksua sekä tunnistaa ja erottaa oman lukutapansa tutkimuskohteen lukutavasta. Ymmärtämisen ja tulkinnan kehässä tulisi kaiken aikaa säilyttää tutkittavan ainutkertaisuus. (Vilkkä, 2021.)



Kuva 1. Hermeneuttinen kehä (Vilkkä, 2021.)

Opinnäytetyössä on saatu havaita hermeneuttisen kehän muodostuvan myös tämän työn ympärille. Työn eteneminen esiymmärryksestä vaiheittain kohti ymmärryksen syventymistä on ollut väijämätöntä, vaikkakin myös taka-askeleita on matkan varrella otettu. Kuten edellä on kerrottu, ei hermeneuttinen kehä tietyllä tavalla tule koskaan päätökseen, vaan työn edetessä samat kohdat toistetaan mahdollisesti useitakin kertoja.

2.2 Tutkimuksen toteutus ja aiheen rajaaminen

Tämän opinnäytetyön painopisteeksi on asetettu NICHD-rungon hyödyntäminen ja käyttökokemukset Hämeenlinnan poliisiasemalla. Lisäksi työssä on selvitetty NICHD-rungon taustaa sekä voimassa olevaa lainsäädäntöä, joka linkittyy NICHD-rungon käyttämiseen jokapäiväisessä poliisi-työssä.

Opinnäytetyössä käydään läpi 15–17-vuotiaisiin kohdistetuissa kuulusteluissa käsillä olevaa lainsäädäntöä ja NICHD-rungon sisältöä sekä itse NICHD-rungon käyttäjäkokemuksia poliisien näkökulmasta. Nuoriin kohdistuvien lakien erityispiirteitä tarkastellaan siksi, että voidaan arvioida näiden lakien vaikutuksia lasten kohteluun esitutkinnassa.

Tämän opinnäytetyön aihe oli valittavissa Poliisiammattikorkeakoulun Moodle-alustalla. Ehdotettu alkuperäinen aihe oli jonkin verran laajempi, kuin mihin lopulta aihe rajattiin. NICHD-runko on tarkoitettu käytettäväksi periaatteessa noin 3 – vuotiaasta eteenpäin, mutta tässä tutkimuksessa hahuttiin keskittyä käsittelemään rikosprosessiin osallistuvia asianosaisia ja erityisesti rikoksesta epäiltyjä.

Tässä opinnäytetyössä kerättiin tietoa haastattelemalla lapsirikostutkinnassa Hämeenlinnassa työskenteleviä poliiseja siitä, miten he ovat työssään käyttäneet NICHD-haastattelurunkoa. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoidulla menetelmällä. Puolistrukturoidussa haastattelussa kaikille haastateltaville esitetään samat, tai miltei samat kysymykset samassa järjestyksessä (KvaliMOTV).

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä opinnäytetyössä on selvitetty ja avattu 15–17-vuotiaan rikoksesta epäillyn oikeudet ja velvollisuudet rikosprosessissa Suomessa siinä laajuudessa, kuin on tarkoituksen mukaista tämän työn viitekehityksessä. Lisäksi tässä työssä on tehty selkoa NICHDRungon taustasta sekä sen käyttämisestä poliisityössä ja vielä erityisesti siltä osin, kun se on käytössä Hämeenlinnan poliisiasemalla.

Tässä tutkimuksessa on haastateltu poliiseja, jotka työssään kuulustelevat nuoria rikosasian asianosaisia sekä todistajia ja jotka käyttävät työssään NICHDRunkoa. Haastatteluiden jälkeen saadut tulokset on koottu yhteen ja analysoitu. Tuloksien pohjalta on tehty selkoa siitä, millä tavalla ja miten laajasti NICHDRhaastattelurunkoa käytetään Hämeenlinnassa nuorten rikoksesta epäiltyjen kuulusteluissa.

3.1 Aineiston analyysi

Analyysin ymmärretään tarkoittavan aineiston huolellista lukemista, sisällön erittelyä, jäsentämistä ja pohtimista sekä tekstimateriaalin järjestelyä. Analyysi voi tarkoittaa myös sisällöllisen materiaalin luokittelemista. Luokittelu voidaan tehdä esimerkiksi erilaisten aiheiden ja teemojen perusteella. Tavoitteena on muodostaa runsaasta ja kenties kirjavasta aineistosta ymmärrettävä ja järkevä. Analyysin tavoitteena on lisätä aineiston informaatioarvoa. Kaiken kaikkiaan tutkija analyysin avulla tiivistää aineistoa ja tulkitsee sitä. (Tietoarkiston verkkosivut.)

Haastattelut suoritettiin siten, että yksi haastattelu tehtiin kasvokkain Hämeenlinnan poliisiasemalla ja kolme muuta Teams-sovelluksella tietokoneen välityksellä. Kaikki haastattelut nauhoitettiin puheen osalta, tähän kysyttiin lupa kaikilta haastateltavilta. Puheen nauhoittamisen lisäksi kirjoitettiin haastattelujen aikana osa vastauksista ylös tukisanoin.

Kun haastatteluja alettiin käydä läpi, tutkittiin rinnakkain kirjoitettuja muistiinpanoja sekä nauhoitettua äänimateriaalia. Näiden yhdistelmänä vastaukset koostettiin muotoon, jota esitellään tässä työssä myöhemmin luvussa 7.

3.2 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimukseen valittava aihe ja menetelmät vaikuttavat siihen millaisiin eettisiin kysymyksiin tutkimuksessa on kiinnitettävä huomiota. Riippumatta tutkimuksen aiheesta tai menetelmästä jokaisen tutkijan on tunnettava ja noudatettava tiettyjä tiedeyhteisön yhteisesti hyväksymiä hyvän tieteellisen käytännön tapoja. (Jyväskylän yliopiston verkkosivut.)

Tätä opinnäytetyötä tehdessä on pyritty noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Työssä on noudatettu yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustulosten tallentamisessa, esittämisessä sekä tulosten arvioinnissa. Tässä työssä on huomioitu muitten tekemät tutkimustulokset ja viitattu niihin asianmukaisilla lähdeviitteillä. Lakitekstejä avattaessa on kiinnitetty erityistä huomiota lähteiden oikeellisuuteen ja ajantasaisuuteen.

Tämä opinnäytetyö on suunniteltu ja toteutettu tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaan hakemalla tutkimuslupa Hämeen poliisilaitokselta tutkimushaastatteluja varten. Jokaiselta haastateltavalta on saatu suostumus haastatteluun ja heillä oli missä vaiheessa tahansa mahdollisuus kieltäytyä haastattelusta. Haastateltaville on kerrottu, että heidän tietojiaan käsitellään anonyymisti ja yksityisyydensuoja säilytetään koko opinnäytetyöprosessin ajan.

Opinnäytetyössä on käytetty lähteitä, jotka on arvioitu luotettaviksi ja jotka jokainen lukija pystyy itse tarkistamaan lähdeviittauksista. Tämä opinnäytetyö on puolistrukturoitu haastattelu, joten olennainen osa työn luotettavuutta on se, että tekstissä tuodaan esiin juuri sen mitä haastateltavat ovat sanoneet. Koska puolistrukturoidussa haastattelussa ei ole selkeitä numeraalisia tuloksia, eikä sitä voi käsitellä tilastollisen analyysin keinoin, tästä johtuen on noudatettava erityistä tarkkuutta vedettäessä yhteenvetoa tämän opinnäytetyön tutkimustuloksista ja johtopäätöksistä.

Opinnäytetyössä ei tullut ilmi eettisiä ongelmia, sillä tätä työtä tehdessä on noudatettu tieteellisen tavan mukaista polkua. Haastattelujen sisältö on raportoitu avoimesti siihen lisäämättä ja siitä poistamatta mitään oleellista, joka saattaisi muuttaa tutkimustulosten sisältöä.

3.3 Tieteellinen kirjoittaminen

Ammattikorkeakoulussa tehdyssä opinnäytetyössä on tarkoitus esittää tekstinsä tieteellisen kirjoittamisen keinoin. Tieteellisessä kirjoittamisessa kirjoittajan tehtävänä on kuvata jotain tutkimaansa, havainnoimaansa tai kokemaansa ilmiötä siten, että lukija saavuttaisi ymmärryksen siitä, mitkä ovat kirjoittajan lähtökohdat ja johtopäätökset. Kirjoittajalla tulisi olla laajaa ja monipuolista näkemystä asioihin sekä taito kirjoittaa siten, että ajatukset etenevät johdonmukaisesti. (Viskari 2002, 47.)

Voidaan sanoa, että tärkein tieteellisen tekstin tunnuspiirteistä on se, että teksti raportoi tieteellisen menetelmän avulla hankittua tietoa. Tieteelliselle ajattelutavalle on tyypillistä kuvata ja selittää ilmiöitä käsitteellisyyden kautta. Ajattelutapa poikkeaa arkiajattelusta ja tästä syystä syntyy myös arkipuheesta poikkeava tapa puhua ja kertoa maailmasta tarkastellen sitä tulkintateorioiden ja mallinusten kautta. Käsitteet ja määrittäminen ovat tieteellisiä seikkoja ja siksi ne ovat osa tieteellistä kieltä. (Kinnunen & Löytty 2002, 18.)

Tässä opinnäytetyössä on pyritty noudattamaan tieteellisen kirjoittamisen perusteita. Työssä pyritään tuomaan esille tutkittua teemaa siten, että lukijan olisi mahdollista ymmärtää lukemaansa, vaikka ei olisikaan tutustunut aiheeseen aiemmin. Tavoitteena on raportoida saatuja tuloksia tutkimuksesta käsitteiden ja erilaisten määritelmien kautta.

4 TIETOPERUSTAN ESITTELY

Tietoperustana tässä työssä käytetään olemassa olevaa kirjallisuutta, lainsäädäntöä, NICHD-runkoa sekä sen eri variantteja ja myös poliisimiesten käytännössä tekemiä havaintoja ja käyttökokemuksia. NICHD-haastattelurunko on alun perin kehitetty seksuaalirikosten uhrien kuulemiseen, ja onkin mielenkiintoista selvittää, miten runko toimii rikoksesta epäillyn kanssa työskennellessä.

NICHD- runko on alun perin lähtöisin Yhdysvalloista, ja se on yksi vuonna 1962 perustetun instituutin saavutuksista. Silloisen Yhdysvaltain presidentin John F. Kennedyn sisko Eunice Kennedy Shriver oli luomassa uutta järjestöä, joka tulisi keskittymään terveyden tukemiseen koko ihmisen elinkaaren ajan, aina vastasyntyneestä vanhukseen. NIH, eli National Institute of Child Health and Human Development tekee nykyäänkin laaja-alaista tutkimusta ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi. Tässä työssä käsitelty haastattelurunko on alun perin kehitetty lasten kuulemiseen ja haastatteluun erinäisissä tilanteissa, esimerkiksi hyväksikäyttötapauksissa, ja sitä käyttävät niin psykologit kuin poliisitkin. (Establishment of NICHD.)

NICHD-runko kehitettiin 1990-luvun puolivälissä osoittamaan puutteita kuulustelussa, joita silloin tehtiin. NICHD-rungon muodostamiseen osallistui asiantuntijoita ja toimijoita laajalla skaalalla, mukana oli muun muassa lakimiehiä, psykologeja, poliiseja ja sosiaalityöntekijöitä. (Bull, 2010; Lamb et al., 2008; Saywitz, Lyon, & Goodman, 2011, viitattu julkaisussa The NICHD protocol.)

1980 ja -90 luvuilla suuren huomion saavuttaneet lasten hyväksikäyttötapaukset, kuten Mc Martinin esikoulu- ja Kelly Michaelsin tapaukset, nostivat esiin huolen tavasta, jolla lapsia haastateltiin rikosasioiden yhteydessä. Haastattelumetodeja ja esitettyjä kysymyksiä pidettiin liian johdattelevina. Nykyään pidetään selvänä, että johdattelevat kuulustelukysymykset tuottavat vääristyneitä kuulustelutuloksia erityisesti lasten kohdalla. (Bull, 2010; Leichtman & Ceci, 1995, viitattu julkaisussa The NICHD protocol.)

Pienellä lapsella on yleensä vähemmän muistitietoa asioista ja tietorakenteista, joiden avulla lapsi yleensäkin voi painaa mieleensä uusia asioita. Tästä syystä lapsen kyky palauttaa asioita aktiiviseen muistiin on heikompi, kuin aikuisella. Erityisesti lapsen muistamista voivat huomattavasti heikentää lapselle tehdyt johdattelevat kysymykset. Koska johdattelevat kysymykset voivat antaa harhaanjohtavaa tietoa, muistisuoritus heikkenee entisestään. (Haapasalo ym. 2000, viitattu opinnäytetyössä Puranen ja Putkuri 2020.)

4.1 Kansainväliset sopimukset ja lapsen oikeudet

Poliisin työssä Suomen lain lisäksi toimintaa määrittelevät muun muassa kansainväliset sopimukset. Ihmisoikeudet ovat kaikille kuuluvia oikeuksia ja lapsia koskevat oikeudet on turvattu erillisellä

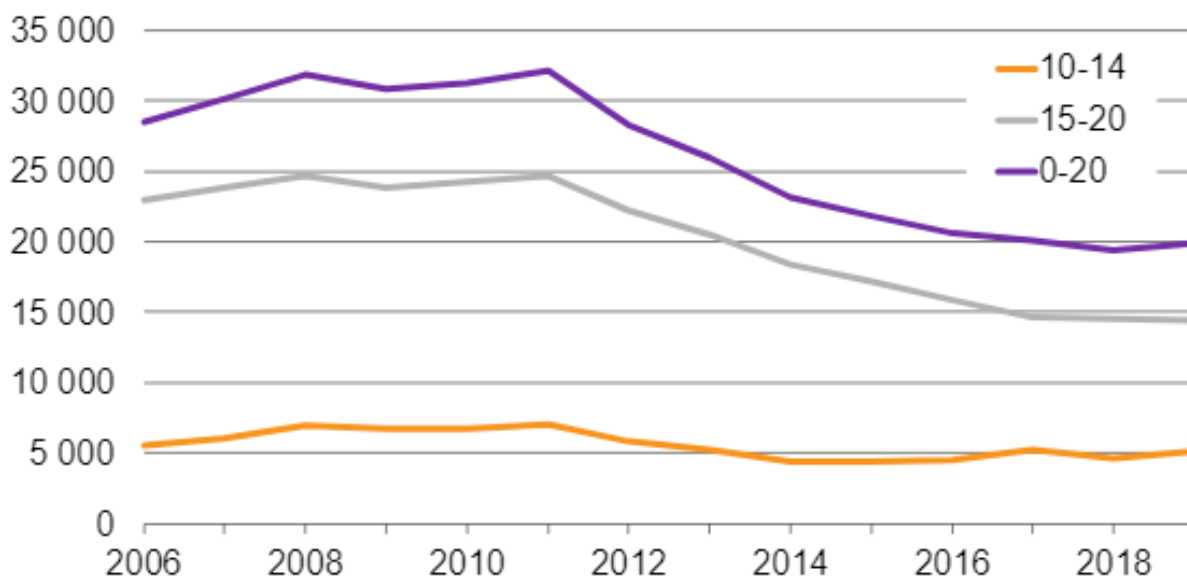
Lapsen oikeuksien sopimuksella, jonka YK hyväksyi vuonna 1989. Suomessa sopimus on ollut laintasoisena voimassa vuodesta 1991. (Lapsen oikeudet.fi.)

Suomen perustuslaissa on säädetty, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisina yksilöinä ja että perustuslaissa säädettyt oikeudet kuuluvat kaikille ikään katsomatta (Perustuslaki 6 luku, 3§). Käytännössä tämä tarkoittaa, että poliisin ja muiden viranomaisten on kohdeltava lasta yksilönä ja kehitystasonsa mukaisesti.

YK:n yleissopimus toimii lapsen oikeuksien perustana (LOS) Suomessa. Sopimus on hyväksytty vuonna 1991 (SopS 59, 60/1991). Tämä sopimus on sopimusvaltioita velvoittava sopimus lapsen oikeuksien noudattamiseen. Suomessa lainsäädäntö on mukautettu noudattamaan sopimusta (POL-2019-34669).

4.2 Nuorten rikollisuus Suomessa

Suomessa nuorten tekemä rikollisuus on ollut laskussa koko 2010-luvun ajan, mutta pieni joukko nuorista tekee yhä enemmän ja vakavampia rikoksia. 15–20-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen määrä on pienentynyt vuoden 2011 noin 24 700:sta vuoden 2019 noin 14 500:aan. (Tilastokeskus.)



Kuva 2. Selvitettyihin rikoksiin epäiltyjen määrä, mukana ei liikenne rikoksia. (Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto.)

Varkausrikoksiin syyliseksi epäiltyjen nuorten määrä on pudonnut vuodesta 2011 reilusti, noin puoleen vuoteen 2018 mennessä. Pahoinpitelyihin epäiltyjen 15–20-vuotiaiden kokonaismäärä on ollut laskussa tarkasteluvälillä 2006–2018. Useampaan rikokseen epäiltyjen osuus kaikista epäillyistä ei

ole juurikaan muuttunut vuosien varrella: noin 17 prosenttia 15–20-vuotiaista epäillyistä on syyllistynyt kolmeen tai useampaan pahoinpitelyyn. Pahoinpitelyyn epäiltyjä 15–20-vuotiaita nuoria on ollut vuonna 2018 noin 2500. (Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto.)

Ryöstörikoksia tarkastellessa alle 21-vuotiaiden epäiltyjen määrä on ollut jonkin verran kasvussa. Kaiken kaikkiaan Suomessa tehtyjen ryöstöjen määrä on ollut nousussa. Alle 21-vuotiaat tekevät noin 40 prosenttia ryöstöistä. Kolmeen tai useampaan ryöstöön epäiltyjen alle 21-vuotiaiden osuus on kasvanut lähivuosina. Vuonna 2006 osuus oli 10 prosenttia, kun vuonna 2019 luku oli jo 25 prosenttia. (Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto.)

Edellä mainittu kehitys nuorten rikostilastoissa vaikuttaa kokonaisuutena arvioiden olevan menossa hyvään suuntaan, mutta samalla huolta aiheuttaa tietynlainen polarisoituminen. Yhä useampi tekee useita rikoksia ja valitettavasti rikosten laatu on muuttumassa vakavampaan suuntaan. Ryöstörikosten osuus nuorten toimesta on kasvanut hälyttävän paljon, ottaen huomioon, että tilastotieto on kerätty ennen Covid-19-pandemiaa, joka joidenkin arvioiden mukaan on saattanut vielä lisätä nuorten tekemiä rikoksia entisestään.

4.3 Lastensuojelu

Suomessa lastensuojelulain valmistelusta ja sekä yleisestä ohjauksesta vastaa sosiaali- ja terveysministeriö. Lastensuojelulla on tarkoitus turvata lapsen mahdollisuus turvalliseen lapsuuteen, jotta lapsi voi kasvaa ja kehittyä tasapainoisessa ja turvallisessa ympäristössä. Kunnat vastaavat Suomessa lastensuojelupalveluiden järjestämisestä, joka itse järjestäen tai palvelu ostettuna yksityiseltä toimijalta.

Poliisilla on velvollisuus ilmoittaa lastensuojelutyöntekijälle lastensuojelutarpeesta (LSL 25 §). Tämä koskee tilannetta, jossa he saavat tehtävällään tietää lapsesta, jonka hoidon, huolenpidon, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai hänen oma käyttäytymisensä viittaa siihen, että hän on lastensuojelullisen tarpeen arvioinnin selvittämisen tarpeessa (POL-2019-34669).

Tilanteita, jossa ilmoitustarve tulee ajankohtaiseksi ovat sellaiset, kun 15–17-vuotias on rikoksesta epäilty tai alle 15-vuotias on epäiltynä rikollisesta teosta. Lastensuojelu ilmoitus tulisi tehdä matalalla kynnyksellä ja tarvittaessa voi konsultoida lastensuojelutyöntekijää asiassa.

Lastensuojeluilmoitus tulisi aina myös tehdä kirjallisesti. Tällä varmistetaan oikeusvarmuuden toteutuminen. Myös esitutkintapöytäkirjaan ja tietojärjestelmään tehdään asianmukaiset merkinnät. Paikallisesti on voitu sopia, että ilmoitus tehdään suullisesti, mutta kirjallinen dokumentointi olisi hyvä tehdä jälkikäteen edellä mainituista syistä.

4.4 Muisti

Kun ihmistä kuulustellaan rikosprosessissa, on aivan oleellista mitä hän muistaa tapahtumista, joita pyritään selvittämään. Rikoksesta epäillyn osalta tilanne on hieman erilainen verrattuna asianomistajaan tai todistajaan, sillä rikoksesta epäillyn ei tarvitse puhua totta tai kertoa ylipäätään mitään, jos ei halua. Näin ollen muistaminenkaan ei ole välttämättä kovin tarpeellista. Toisaalta, jos rikoksesta epäilty haluaa tietoisesti valehdella tai yrittää johtaa esitutkintaa harhaan johdonmukaisesti, tarvitaan muistikapasiteettia sitäkin enemmän, jotta muistaa millä tavalla on missäkin kysymyksessä valehdellut.

Jotta aiemmin kokemamme asiat voisivat vaikuttaa meihin ja elämäämme myöhemmin, meidän pitäisi pystyä muistamaan ne. Useimmat ihmiset eivät kuitenkaan muista paljonkaan ennen neljän vuoden ikää kokemistaan tapahtumista. Muistia voidaan kuvata ja jaotella usealla eri tavalla. Yksi jakolinja on erottaa muisti kahteen osaan, implisiittiseksi ja eksplisiittiseksi. Osa tutkijoista pitää muistin eri muotoja aivan erillisinä järjestelminä, kun taas toisten mielestä ne ovat yhteisen taustajärjestelmän eri ilmentymiä. (Broberg ym. 2005, 99–100.)

4.4.1 Implisiittiset muistot

Implisiittisillä muistoilla tarkoitetaan muistoja, joiden olemassaolosta emme ole tietoisia, mutta ne ovat kuitenkin tallentuneita ja voivat erinäisissä tilanteissa vaikuttaa toimintaamme. Tässä yhteydessä puhutaan joskus myös toiminnallisesta muistista tai taitomuistista. Implisiittiset muistot sisältävät esimerkiksi kävelemiseen, pyöräilyyn tai uimiseen tarvittavien taitojen oppimiseen liittyvät muistot. (Broberg ym, 2005, 100.)

4.4.2 Eksplisiittiset muistot

Lapsi saa käyttöönsä uuden muistityökalun 0–1-vuotiaana, kun kielenkehitys alkaa. Vähitellen lapsi pystyy liittämään tapahtumia yhteen ja muistamaan niitä tietoisena ketjuna, jolloin alkaa muodostua myös orastava aika- ja tilakäsitys. Kaksivuotiaasta alkaen lapsi pystyy muodostamaan omaelämäkerrallisia muistoja kertomalla ääneen elämänsä tapahtumista muille. Lapsi pystyy vähitellen alkaa muodostaa kahdenlaisia tietoisia muistoja, semanttisia ja episodisia. Semanttiset muistot ovat sellaisia asioita, joita muistetaan toisten kertomana tai esimerkiksi luettuina, kun taas episodiset muistot ovat sellaisia, jotka on itse koettu. (Broberg ym. 2005, 101.)

Juuri edellä mainitun kaltainen, eli eksplisiittinen muisti vaikuttaa olennaisesti siihen, mitä ihminen kertoo esitutkinnassa. Jotta tapahtumista saataisiin esitutkinnassa selkeä ja johdonmukainen kuva,

olisi toivottavaa, etteivät kuultavalla sekoittuisi semanttiset ja episodiset muistot. Varsinkin jos käsiteltävistä tapahtumista on kulunut aikaa, voi vaarana olla, että ihmisellä alkaa mielessä sekoittua ne asiat, jotka on itse kokenut ja ne, jotka on kuullut jonkun muun kertomana.

4.5 Lapsen muistin toiminta

Toisaalta muistin toiminta voidaan jakaa myös kolmeen eri vaiheeseen. Nämä ovat muistiin painaminen, asian säilyttäminen muistissa ja muistista haku. Ensimmäisessä vaiheessa ihminen prosessoii aistien avulla saamaansa informaatiota, joka sitten valmistellaan muistiin painettavaksi. Toisessa vaiheessa saatu informaatio varastoidaan aivoihin säilytykseen. Kolmannessa vaiheessa informaatio haetaan muistista ja palautetaan mieleen. (Tang 2019, 94.)

Kun kyseessä on lapsi, jota kuulustellaan rikosasiaan liittyen, on otettava huomioon joitakin eroja lapsen kykyyn muistaa tapahtumia verrattuna aikuiseen. Lapsi unohtaa muistamiansakin asiat paljon helpommin kuin aikuinen, sillä hänellä muistin kannalta tärkeät aivojen osat, kuten aivojen etuotsalohkon kuori ja hippokampus ja niiden toiminnot eivät ole vielä yhtä kehittyneet kuin aikuisilla. Tästä johtuu, että vanhemmat lapset muistavat tapahtumista enemmän pidemmänkin ajan jälkeen, kuin nuoremmat lapset. (Bauer 2006, viitattu opinnäytetyössä Puranen ja Putkuri 2020.)

Erityispiirteenä lapsia kuulusteltaessa voidaan pitää myös sitä, että lapsen kohdalla on todennäköisempää aikuiseen verrattuna, että lapsi on kokenut käsiteltävänä olevia asioita kertaluontoisesti. Tapahtumien kertaluontoisuus vaikuttaa osaltaan lapsen muistamiskykyyn. Tämän lisäksi muistiin vaikuttaa myös tapahtuneen traumaattisuus. Kun lapsi altistuu tapahtumille vain kerran, on hänen kykynsä muistaa tapahtuma myöhemmin heikompi, kuin silloin, jos hän olisi altistunut tapahtumille useasti. (Bauer 2006, viitattu opinnäytetyössä Puranen ja Putkuri 2020.)

Voidaan tietysti poliisinkin näkökulmasta ajatella, että lapsen huonomuistisuus onkin hyvä asia, ainakin lapsen itsensä kannalta. Tällöin on mahdollista, että lapsi ei olisi altistunut haitallisille asioille kovin usein, mikä olisi toki toivottavaa. Poliisista saattaa kuitenkin olla turhauttavaa, jos kuulusteltava ei muista tai osaa kertoa tapahtumista.

5 KUULUSTELUT

Kuulustelut ovat merkittävä osa esitutkintaa, jossa kuulustelija pyrkii saamaan kuulusteltavalta merkityksellistä tietoa rikostutkinnan kannalta. Kuulustelutilanteessa kyse on vuorovaikutustilanteesta, jossa pyritään luomaan yhteistyösuhde ja molemminpuolinen kunnioitus kuultavan kanssa (Kaunisto ym, 2021, 15).

Aina kuulustelut eivät kuitenkaan mene käsikirjoituksen mukaan. Kuulusteltava ei esimerkiksi suostu yhteistyöhön tai saattaa antaa väärän tunnustuksen. Aikaisemmin poliisin taitavuutta kuulustelijana on saatettu arvioida tunnustusten määrällä.

Tunnustukseen saattavat vaikuttaa useat seikat. Asiaa on tutkittu vuosien varrella. Tutkimuksissa ryhmiteltiin tunnustukseen johtavat seikat kolmeen kategoriaan. Ensimmäinen kategoria oli ulkoinen paine, joka saattoi johtua muun muassa kuulusteluolosuhteista ja poliisin kuulustelumenetelmistä. Toinen kategoria puolestaan oli kuulusteltavan sisäinen paine, joka voi kummuta syyllisyyden tunteesta ja tarpeesta edesauttaa rikoksen selviämistä. Kolmannessa kohdassa tunnustuksen antamiseen myötävaikutti luulo poliisin vahvasta syyllisyyttä tukevasta todistusaineistosta kuultavaa vastaan. Tällöin kuultavat ajattelivat, että kieltämisessä ei ollut enää mieltä. Yhtä lailla tunnustus voi olla myös väärä. Samaisissa tutkimuksissa on todettu, että alle 21-vuotiaat tunnustavat helpommin rikoksia myös silloin kun eivät ole niihin edes syyllistyneet. (van der Sleen 2009, Gudjonsson 2018.) Tässä opinnäytetyössä yksi kysymys haastateltavimmille olikin, että kuinka he kokivat miten helposti alle 18-vuotias rikoksesta epäilty tunnustaa teon, jota ei välttämättä ole tehnyt.

Suomalaisten rikostutkijoiden kuulusteluosaamista on tutkittu. Jo vuonna 1998 Karstinen oli väitöskirjassaan todennut, että suomalaisten poliisin kuulustelut ovat johdattelevia, vapaalle kerronnalle ei annettu riittävästi tilaa sekä myös oikeuksien ja velvollisuuksien esiintuomisessa oli puutteita. Julia Korkmanin (2006) väitöskirjassa todettiin lasten kuulustelujen olleen johdateltuja ja näin heikentäneen kuulustelujen luotettavuutta. Vuonna 2021 kuulusteluja tekeville poliiseille suunnatussa kyselyssä (Armila, 2021) paljastui, että vielä tänäkään päivänä suurin osa kyselyyn vastanneista poliiseista käyttänyt tai tiennyt yleisimmistä kuulusteluissa käytetyistä menetelmistä.

Vähäinen tietämys kuulustelupsykologista huonontaa kuulustelun tehokkuutta, koska se saattaa johtaa epäsuotuisiin menettelyihin ja johtaa virheisiin kuulusteluissa (Kaunisto ym, 2021, 19). Nykyään tiedostetaan väärän tunnustuksen mahdollisuus ja kuulusteluja varten on kehitetty erilaisia tutkimusmenetelmiä tieteelliseen tutkimusnäyttöön perustuen. Kuten edellisessä kappaleessa mainitusta kyselystä voidaan huomata, tutkimusnäyttöön perustuvien kuulustelumenetelmien jalkauttamisessa on vielä työnsarkaa suomalaisen poliisin kuulustelukulttuurissa. Tässä opinnäytetyössä

keskitytään NICHD-haastattelurungon sisältöön, joka perustuu tuoreimpaan tutkimustietoon lapsen haastattelujen tekemisestä.

5.1 Lainsäädäntö kuulusteluissa

Suomessa laki säätelee osittain hyvinkin tarkasti asioita, jotka kuulusteluissa on toteuduttava. Esi-tutkintalaissa (ETL) ja laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL) määritellään oikeuksia ja vel-vollisuuksia, joita kuulusteltavalla on. Nämä oikeudet ja velvollisuudet vaihtelevat jonkin verran riip-puen siitä, missä asemassa kuulusteltava on. Lisäksi kuultavan oikeuksiin ja velvollisuuksiin vaikut-taa esimerkiksi hänen ikänsä tai kehitystasonsa.

Poliisilaissa määritellään yleisesti ne tehtävät, joita poliisin tulee hoitaa. Poliisilain alussa mainitaan poliisin tehtävinä muun muassa rikosten paljastaminen ja selvittäminen sekä syyteharkintaan saat-taminen. (Poliisilaki luku 1, 1§.) Näihin edellä mainittuihin tuloksiin poliisi pyrkii esimerkiksi kuuluste-lemalla rikosasian asianosaisia, myös lapsia.

Poliisilaissa jatketaan, että poliisin on toiminnassaan kunnioitettava perusoikeuksia ja ihmisoikeuk-sia. Lisäksi toimivaltuuksia käyttäessään poliisin on mietittävä, mikä perusteltavista vaihtoehdoista parhaiten edistää edellä mainittujen oikeuksien toteutumista. (Poliisilaki luku 1, 2§.) Ei ole siis aivan yhdentekevää, miten lapsia kohdellaan kuulusteluissa. Lastenoikeuksien sopimus on vielä jopa hie-man painavampi, kuin muut ihmisoikeussopimukset.

Edelleen poliisin pitää suhteuttaa toimenpiteensä siten, että ne ovat puolustettavissa, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys, kiireellisyys, vaarallisuus ja muun muassa kohteena olevan henkilön ikä. Myös tilanteen kokonaisarviointiin pitää vaikuttaa poliisin kussakin tilanteessa käyttämiin toi-miin. (Poliisilaki luku 1, 3§.)

Voidaan siis sanoa, että poliisin on kaikessa toiminnassaan, myös kuulusteluiden yhteydessä, muistettava ja otettava huomioon aika paljon asioita. Nämä edellä mainitut poliisilaissa luetellut asiat ovat toki sellaisia, jotka olisi hyvä olla niin sanotusti osana luontaista poliisitoimintaa, eikä näitä tarvitsisi jokaisella virkatehtävällä niin kovasti erikseen miettiä. Kuulusteluissa on toki se etu esimerkiksi valvonta- ja hälytystoimintasektorin tehtäviin, että kuulustelut eivät tule eteen yhtäkkiä ja varoittamatta. Kuulusteluihin on aikaa valmistautua ja suunnitella kuulustelun kulkua, joka onkin tarpeen varsinkin, kun kuulusteltavana on alaikäinen.

Esitutkinnassa asianosaisia ovat asianomistaja, rikoksesta epäilty tai muu henkilö, jonka oikeuksiin, velvollisuuksiin tai etuihin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa. Alle 18- vuotiasta pidetään lähtökohtaisesti lapsena ja häntä on kohdeltava esitutkinnassa ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. Yleisistä periaatteista suhteellisuusperiaate näyttelee alle 18-vuotiaan kohtelussa erityistä roolia.

Kuten esitutkintalaissa säädetään, jos kyseessä on alle 18-vuotias, on erityisesti huolehdittava, ettei tutkinnasta aiheudu sen enempää haittaa hänen elämäänsä, kuin tutkintatoimenpiteiden suorittamiseksi on välttämätöntä (ETL 4 luku, 7§).

Tutkintatoimenpiteet, jotka kohdistuvat alle 18-vuotiaisiin on hyvä jättää henkilöille, jotka ovat perehtyneet tähän tehtävään. Tietyissä tapauksissa poliisin on neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa voiko alaikäiseen kohdistaa tutkintatoimia. (ETL 4 luku, 7§.)

Esitutkintaviranomaisella on lapsen kohdalla sääntely, joka määrittää rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä aiheutuva ilmoitusvelvollisuus esitutkinnan aloittamisen jälkeen. Tällä turvataan määrättävään seuraukseen liittyvien tukitoimien järjestäminen. (POL-2019-34669.)

Poliisilla on esitutkintaviranomaisen roolissa 14 päivää aikaa ilmoittaa esitutkinnan valmistuttua nuoren rikoksesta syyttäjälle, sosiaaliviranomaiselle ja rikosseuraamuslaitokselle. Jos esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa syyttäjälle tai asia käsitellään sakkomenettelyllä, ilmoitusvelvollisuutta ei ole. (POL-2019-34669.)

5.2 Esitutkintalaki

Tässä työssä keskitytään esitutkintalain kohdalta niihin erityispiirteisiin, jotka koskevat alle 18-vuotiaaseen kohdistuvaa esitutkintaa. Esitutkintalain lisäksi poliisin toimintaa ohjaavat poliisihallituksen ohjeet ja määräykset. Itse esitutkintalainsäädäntöä koskien lapsen esitutkintaa on vähän.

Alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle on kerrottava yleisten oikeuksien lisäksi myös esitutkinnan seuraavista vaiheista ja viranomaisten roolista, jota osallistuvat asian käsittelyyn. Hänen huoltajalleen, edunvalvojalleen tai muulle lailliselle edustajalleen ilmoitetaan myös rikoksesta epäillyn oikeudet. Edellä mainituilla henkilöillä on myös oikeus olla läsnä epäillyn kuulustelussa. (ETL 2 luku, 5§).

Esitutkintaviranomaisen tulee viipymättä kirjata ilmoitus, kun hänelle ilmoitetaan rikos tai tapah-tuma, jossa ilmoittaja epäilee rikosta (ETL 3 luku, 1§). Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta, on esitutkinta suoritettava kiireellisenä (ETL 3 luku, 11§). Esitutkinnassa alle 18-vuotiaasta on kohdeltava hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. Mahdollisuuksien niin salliessa lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet olisi hyvä antaa niihin perehtyneille tutkijoille sekä tarvittaessa on neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. (ETL 4 luku, 7§.) Tarkkaa määritelmää ei kuitenkaan ole siitä, milloin edellä mainittua neuvottelua tulisi pitää, tai milloin tutkija on riittävä perehtynyt alaikäisen kuulemiseen. Hallituksen esityksen mukaan riittävä perehtyneisyys voidaan hankkia koulutuksen ja työkokemuksen kautta (HE 222/2010 vp, s. 195).

Esitutkintalaissa myös mainitaan, että tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaan edunvalvoja, mikäli on perusteltua olettaa, että lapsen huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei ole puolueeton edustamaan lasta ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole tarpeetonta (ETL 4 luku, 8§). Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä hakemus tuomioistuimelle edunvalvojan määräämisestä (ETL 4 luku, 8§). Poliisin onkin hyvä heti esitutinnan alkuun arvioida edunvalvojan tarve, jotta varmistutaan, että edunvalvoja on valvomassa lapsen etuja koko rikosprosessin ajan. Lapsen oikeuksien sopimus toimii lapsen oikeuksien perustana Suomessa. Sopimus on hyväksytty vuonna 1991 (SopS 59, 60/1991). Tämä sopimus on sopimusvaltioita velvoittava sopimus lapsen oikeuksien noudattamiseen. Suomessa lainsäädäntö on mukautettu noudattamaan sopimusta (POL-2019-34669).

Esitutkinnassa asianosaisia ovat asianomistaja, rikoksesta epäilty tai muu henkilö, jonka oikeuksiin, velvollisuuksiin tai etuihin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa. Alle 18-vuotiasta pidetään lähtökohtaisesti lapsena ja häntä on kohdeltava esitutkinnassa ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. Yleisistä periaatteista suhteellisuusperiaate näyttelee alle 18-vuotiaan kohtelussa erityistä roolia. Kuten esitutkintalaissa säädetään, jos kyseessä on alle 18-vuotias, on erityisesti huolehdittava, ettei tutkinnasta aiheudu sen enempää haittaa hänen elämäänsä, kuin tutkintatoimenpiteiden suorittamiseksi on välttämätöntä. (ETL 4 luku, 7§.)

Kyseessä ollessa nuori, 15–20-vuotias rikoksesta epäilty, on esitutkintalain lisäksi sovellettava erityislainsäädäntöä syyteharkinnan, seuraamuksen ja sen täytäntöönpanoa varten tehtävän tilanteen selvittämisen vuoksi. Tällä kartoitetaan nuoren sosiaalista tilannetta, rikoksen tekemiseen vaikuttaneita seikkoja sekä arvioida sitä riskiä, millä nuori mahdollisesti uudelleen syyllistyy rikokseen. Myöhemmässä vaiheessa puolestaan tarpeesta tukea nuorta rikoksettomaan elämään. (POL-2019-34669).

5.3 Asianosaisten kuulemisperiaate (Kontradiktatorinen periaate)

Esitutkintaviranomainen vastaa siitä, että kontradiktatorinen periaate on mahdollista esitutkinnan aikana. Kontradiktatorinen periaate eli vastapuolen kuulemisen periaate on asianomistajan ja syytetyn kannalta olennainen periaate. Tämän periaatteen mukaan molemmille osapuolille on annettava mahdollisuus esittää kysymyksiä, vaateita tai todisteita. Olennaista on myös, että vastapuolen esityksistä voidaan lausua sekä asianosaisen oikeus saada tietoonsa asiaa koskeva aineisto. (Tieteen termipankki.)

Kun rikosprosessissa asianosaisena on kyseessä alle 18-vuotias henkilö, eli vajaavaltainen, on puhevallan käyttämisessä joitakin eroja täysi-ikäiseen verrattuna. Asianomistajan asemassa vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Vajaavaltainen käyttää kuitenkin

itse puhevaltaansa, jos hänellä on oikeus vallita sitä, mihin rikos on kohdistunut. (Oikeudenkäymiskaari, 12 luku, 1§.)

Jos vajaavaltainen on vastaajana rikosasiassa, eli esitutkinnassa rikoksesta epäiltynä ja tuomioistuinkäsittelyssä vastaajana, hän käyttää itse puhevaltaansa, jos on syyntakeinen. Alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää kuitenkin itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa. (Oikeudenkäymiskaari, 12 luku, 2§.)

5.4 Kuulustelutilat

Lapsen kuulemisessa täytyy ottaa huomioon useita eri asioita. Yksi seikka mikä luo hyvät edellytykset onnistuneelle kuulemiselle ovat tilat, joissa kuuleminen suoritetaan. Lapsen kuuleminen täytyisi-kin järjestää sitä varten tarkoitettussa kuulusteluhuoneessa. Nämä erityiskuulusteluhuoneet ovat tarkoitettu lapsille ja muille haavoittuvassa asemassa oleville, joiden onnistunut kuuleminen vaatii erillistä tilaa (Lehtinen & Rossi 2021, 83).

Erityiskuulusteluhuone tulisi sijaita poliisitalossa rauhallisessa paikassa, jonne ei kantaudu ympäristön melua, eikä ulkopuolia ääniä. Ideaalitalanteessa kuulustelutilan ympärillä olisivat oma rauhallinen odotustila sekä saniteettitilat kuulusteluun tuleville. Lapsen kuulemisen kohdalla myös viihtyisä taukotila olisi paikallaan. Tällöin huoneessa voisi olla lapselle sopiva sisustus ja leikkikaluja.

Kuulustelutilan tulisi olla videokuulusteluihin suunniteltu tila, jossa olisi hyvä äänieristys sekä akustiikka, jotta videotallentaminen onnistuisi optimaalisesti. Mikrofonit tulisi olla huomaamattomat ja niiden ei tulisi olla kuulusteltaviin kiinnitettäviä. Myös kameroiden tulisi olla huomaamattomasti sijoitettuja ja niitä tulisi mieluusti olla kaksi, jotta toinen kuvaisi enemmän yleisnäkymää ja toinen kuul-tavan kasvoja. (Lehtinen & Rossi 2021, 83.)

Kuulusteluhuoneen sisustus, kalustus ja värimaailman tulee olla pelkistetty ja rauhallinen. Kuulustelutilassa ei pidä olla mitään lapsen mielikuvitusta stimuloivia esineitä tai leluja. Tilan olisikin hyvä koostua vain välttämättömistä huonekaluista ja tietoteknisistä laitteista. Vaikka kuulustelutilan ole-mus on hyvä olla pelkistetty, esimerkiksi tuolien täytyisi olla mukavia istua.

Esimerkiksi Hämeenlinnan poliisiaseman kuulustelutila, jossa lapsi kuultiin, oli sisustettu edellä mainittuja periaatteita noudattaen. Tilassa oli mukavat isot tuolit, joissa istua, eikä mitään virikkeitä. Kamera ja mikrofoni olivat näkyvillä, mutta niiden tarkoitus ja sijainti kerrottiin aina kuultavalle ennen kuulustelun alkua. Värimaailma huoneessa oli hillitty yhdistelmä rauhoittavaa vihreää ja neut-raalia valkoista. Vihreällä koetaan olevan sekä rauhoittava että stressiä helpottava vaikutus ihmi-seen ja valkoinen on kaikista väreistä neutraalein (Värien psykologia, askel terveyteen verkkojul-kaisu).

Kuulusteluhuoneen vieressä täytyisi olla tila, jossa sijaitsee itse kuulustelun tallennuslaitteisto ja jossa kuulustelijan työpari pystyy seuraamaan kuulustelua reaaliaikaisesti ja tekemään muistiinpanoja. Tämän tilan yhteydessä tai muualla poliisiasemalla tulee olla seurantahuone, jonne mahtuu useampi henkilö seuraamaan kuulustelua. Nykyään suositellaan, että seurantahuone ei olisi viereinen huone, koska peililasi saattaa kiinnittää lapsen huomiota ja häiritä kuulemistä. Kuulemistilan laitteiston tulisi myös olla sellaista, että sen kautta pystyisi tietoturvallisesti välittämään kuulustelun etäyhteyden välityksellä esimerkiksi toisella paikkakunnalla olevalle viranomaiselle. (Lehtinen & Rossi 2021, 83.)

Hämeenlinnassa lapsikuulusteluhuoneen vieressä oli tila, jossa toinen konstaapeli voi seurata kuulustelua. Tilassa oli tietokone, johon kuulustelun videomateriaali tallennettiin. Tila oli peililasiensa takana, mutta tilasta kerrottiin etukäteen kuulusteltavalle sekä myös siitä, että tilassa on toinen konstaapeli, joka nauhoittaa kuulustelun.

5.5 Lapsen kuulustelu

Kun lasta kuulustellaan, pitää huomioon ottaa lapsen kehitystaso, mutta myös pienetkin lapset voivat kertoa rikostapahtumista hyvin, jos heitä vain kuulustellaan oikein. Lapsen kehityksen osalta keskeisiä taitoja ovat esimerkiksi kielelliset taidot, kuten sanavarasto, kuullun ymmärtäminen ja lausetasoinen puheen ja kerronnan tuottaminen sekä muisti. Näiden lisäksi kuulustelutilanne vaatii lapselta ja nuorelta myös keskittymiskykyä. Kuulustelussa olisi tärkeää huomioida kehityspsykologiset seikat. Näiden huomioiminen tarkoittaa, että kuulustelu on mahdollista toteuttaa lapsen tasoisesti. Monesti rikoksen uhriksi joutuneilla lapsilla on esimerkiksi mielenterveysongelmia, kehitysvamma tai joitakin muita erityisiä haasteita, kuten keskittymisen pulmia, jotka pitää ottaa huomioon kuulustelussa. (Rikun verkkosivut.)

Kuulustelijan tulisi pysyä puolueettomana ja objektiivisena, vaikka lapsiin kohdistuneet rikokset ymmärrettävästi herättävät usein voimakkaitakin tunteita. Lapsen taholta voi ilmetä esimerkiksi hätävalheita, kehitykseen kuuluvia seksuaalisia leikkejä tai puheita, väärinymmärryksiä tai altistumista väkivaltaiselle tai seksuaaliselle materiaalille. Myös tällaisia vaihtoehtoisia kysymyksiä kuulustelijan on selvitettävä. Kuulustelijan on hyvä muistaa, että lapset ovat alttiita monenlaisille vaikutteille. Tämän vuoksi on tärkeää, ettei lapsia johdatella kuulusteluiden aikana. (Rikun verkkosivut.)

Poliisit ja psykologit, jotka toimivat eri-ikäisten lasten parissa kuulusteluiden merkeissä, ovat taitavia työssään. Kokenut työntekijä huomaa ja ymmärtää, milloin tarvitaan vähän enemmän taukoja, tutustumista tai keskustelua siitä, mikä asiasta kertomisessa ahdistaa tai jännittää. (Rikun verkkosivut.)

Lapseen kohdistuvissa tutkintatoimenpiteissä pitää ottaa erityisesti huomioon, ettei lapselle aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Lisäksi lapsen kuulusteluissa on oltava mukana turvallinen henkilö. Helpoiten tällainen turvallinen henkilö löytyy silloin, kun rikoksesta epäiltynä on joku lapsen lähipiirin ulkopuolinen henkilö. Tällöin kuulustelussa mukana on lapsen huoltaja tai muu puhevaltaan oikeutettu taho. 15–17-vuotias käyttää itse puhevaltaa, kun kyseessä on häneen itseensä kohdistunut rikos, jollaisia ovat esimerkiksi pahoinpitely ja seksuaalirikokset. Jos rikoksesta epäilty on lapsen lähipiiristä, poliisi hankkii lapselle edunvalvojan. (Rikun verkkosivut.)

Rikosprosessissa tulisi kiinnittää erityistä huomiota lapsen edun toteutumiseen. Tandem-mallin mukaan lapselle nimetään edunvalvoja ja oikeudenkäyntiavustaja silloin, kun lapsen vanhemmat eivät voi käyttää puhevaltaa asiassa. Lapsen edun mukainen rikosprosessi edellyttäisi, että poliisilla olisi mahdollisuus saada edunvalvojan määräys riittävän nopeasti. Tämä ei kuitenkaan toteudu maanlaajuisesti riittävän hyvin, sillä joillakin alueilla on huomattavia viiveitä edunvalvojan määräyksen antamisessa. (Rikun verkkosivut.)

5.6 Moniammatillinen yhteistyö lapsen kuulemisessa

Suomessa on viisi lasten oikeuspsykologian ja –psykiatrinen yksikköä. Näiden yksiköiden toiminta perustuu lakiin ja lain mukaan näiden yksiköiden tulee antaa virka-apua poliisille, syyttäjälle ja tuomioistuimelle. Virka-apua on mahdollista saada selvitettyä lapsen kohdistuneita väkivaltaepäilyjä ja siitä aiheutuneita haittoja.

Näissä yksiköissä työskentelee vaihtelevasti lastenpsykiatreja, psykologeja, sosiaalityöntekijöitä ja psykiatrisia sairaanhoitajia. Yksiköissä saatetaan tehdä myös somaattisia tutkimuksia lastenlääkäreiden, gynekologien ja sairaanhoitajien toimesta.

Poliisi voi pyytää virka-apua lapsen kuulemiseen, kuulemisen luotettavuuden arviointiin sekä myös haitan arvioon, joka on voinut lapselle aiheutua. Lapsen kuulemisessa käytetään NICHD-haastattelurunkoa. Tämän rungon sisältö on avattu työssä myöhemmin. Kun lapsen haastattelu tehdään viranomaisyhteistyönä oikeuspsykologian ja –psykiatrisen yksikön kanssa, niin haastattelu suunnitellaan yhdessä poliisin ja psykologin kanssa, mutta psykologi suorittaa haastattelun ja poliisi seuraa kuulemistä erillisessä tilassa. Poliisi saa tallenteen haastattelusta, jonka hän saa mukaansa heti tai se voidaan lähettää myöhemmin. (Lehtinen & Rossi 2021, 83.)

Virka-apua on myös mahdollista pyytää tilanteessa, jossa vielä pohdintaan esitutkintatoimenpiteiden tarvetta, koska haastattelu ei voi tehdä poliisin toimesta, jos r-ilmoitusta ei ole vielä kirjattu, vaan tehdään vielä tilanteesta esiselvitystä. Tällöin voidaan pyytää lausunto tehdystä toimenpi-

teistä mahdollista esitutkintaa varten. Virka-apua voi pyytää alle 16-vuotiaista, joiden uskotaan joutuneen väkivaltarikoksen kohteeksi. Virka-apua voi pyytää myös alle 18-vuotiaan kohdalla, jos lapsen terveydentila tai kehitys sitä vaativat. (Lehtinen & Rossi 2021, 91.)

Yksiköiltä voi myös konsultoida ennen virka-avun pyytämistä esimerkiksi virka-avun tarpeen määrittelemiseksi. Virka-apua voi pyytää myös matalammalla kynnyksellä lapsen kuulustelun suunnitteluun tai vaikka pyytää psykologia työpariksi lapsen haastatteluun. Melko uutena toimintatapana yksiköiden ja poliisin sekä myös syyttäjien välillä ovat seulapalaverit. Näissä palavereissa käydään läpi poliisille tulleita ilmoituksia ja tehdään suunnitelma niiden eteenpäin viemiseksi (Julin 2018, 21).

Varsinainen virka-apu tulee pyytää yksiköiltä kirjallisesti. Pääsääntöisesti tutkinnanjohtaja allekirjoittaa kaavakkeen virka-avusta, mutta tapauskohtaisesti voidaan toimia muullakin tavalla. Kaikissa tapauksissa virka-apupyyntö tulisi laatia kirjallisena. Kiireellisissä tapauksissa tämä voidaan tehdä jälkikäteen. (Lehtinen & Rossi 2021, 91.)

6 NICHD-HAASTATTELURUNKO

On olemassa useita muitakin lasten haastatteluihin kehitettyjä haastattelurunkoja, kuin NICHD-runko. NICHD-haastattelumenetelmä on näistä eniten tutkittu (Lehtinen & Rossi 2021, 79). Vuonna 2015 julkaistussa systemaattisesta katsauksessa ja meta-analyysissä selvitettiin kirjallisuuden perusteella NICHD-instituutin haastatteluprotokollan tehokkuutta lasten oikeustieteellisten haastattelujen tehokkuuden parantamisessa. Tässä katsauksessa etsittiin vuosina 2000–2013 julkaistuja tieteellisiä artikkeleita, koskien NICHD-haastattelumenetelmää. Viisi tutkimusta näistä täytti meta-analyysin kriteerit. Haastattelujen laatua mitattiin haastattelijoiden lausuntojen ja lapsilta saadun tiedon määrällä.

Löydökset tässä katsauksessa olivat, että NICHD-haastattelumenetelmällä suoritettut kuulustelut antoivat parempia tuloksia kuin tavanomaisilla menetelmillä suoritettut kuulustelut. Tulokset olivat samansuuntaisia, kuin aiemmissakin tutkimuksissa. NICHD-haastattelumenetelmän käyttäminen parantaa haastattelijoiden suoriutumista ja lasten informatiivisuutta haastatteluissa. Tutkimuksessa havaittiin myös, että alle kouluikäisten haastatteluissa ei havaittu yhtä suurta hyötyä lasten informatiivisuudessa. (Benia ym, 2015.)

NICHD-haastattelurunkoa on vuosien saatossa muokattu eri käyttäjien toimesta sellaiseksi, kuin se parhaiten palvelee kyseistä käyttäjää. Runkoa on muokattu pohjautuen lisääntyneeseen tutkimusnäyttöön sekä käyttäjäkokemusten perusteella. Eri viranomaiset käyttävät runkoa hieman eri tarkoituksiin ja näin ollen haastattelurungon sisältökin muodostuu erilaiseksi. Esimerkiksi oikeuspsykologit käyttävät NICHD-runkoa haastatellessaan seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutuneita lapsia ja poliisi taas kuulustellessaan alle kahdeksantoistavuotiaita rikoksesta epäiltyjä (Ellonen & Rantaeskola 2016, 37–38, 109).

Suomen poliisille on NICHD-rungosta tehty oma versio. Tätä ovat työstäneet PsT Julia Korkman ja professori Pekka Santtila. Haastattelurunkoon ovat tuoneet oman lisänsä HUS:n lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian osaamiskeskuksen psykologit. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 172.)

Tässä opinnäytetyössä keskitytään avaamaan nimenomaan poliisin käyttämää haastattelurunkoa. Runkoa avataan sillä laajuudella, kun se on tarkoituksenmukaista tämän opinnäytetyön viitekehyydessä.

6.1 Ennen haastattelua

Aluksi haastattelua tekevän konstaapelin olisi hyvä tutustua haastateltavan esitietoihin ja tämän perusteella arvioida, miten saisi luotua toimivan kontaktin haastateltavaan. Samalla voi pohtia, mikä olisi hyvä puheenaihe harjoitushaastattelua varten. Haastattelua suunniteltaessa kannattaa

pohtia useita eri kysymysvaihtoehtoja siltä varalta, ettei haastateltava heti ymmärrä mistä on kyse. Tarkoituksenmukaista olisi keksiä mahdollisimman suora tapa kysyä asioista ilman, että johdattelee. On myös hyvä ottaa huomioon se, mitä haastateltava tekee tauolla ja kenen kanssa hän silloin on. Haastattelurunkoa voi muokata haastattelun vaatimien tarpeiden mukaan, jotta haastattelusta tulee mahdollisimman tarkoituksenmukainen kulloiseenkin tilanteeseen. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 172-173.)

6.2 Osa 1 Esittely ja säännöt. (Introduction)

Tässä osiossa käydään läpi haastattelun säännöt ja ohjeet. Tavoitteena on saada haastateltava tuntemaan olonsa rennoksi. Haastateltavalle kerrotaan, että haastattelija on poliisi ja se mitä hänen työhönsä kuuluu, tietysti asian vaatimassa laajuudessa. Haastateltavalle kerrotaan, että tilaisuus tallennetaan. Tallentamisen perusteista pitää kertoa ikätasoisesti, mutta esimerkiksi voi kertoa, että haastattelu tallennetaan, jotta poliisi varmasti muistaa kaiken, mitä puhuttiin. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 173.) Haastateltavalle on myös kerrottava hänelle kuuluvista oikeuksista ja velvollisuuksista, mukaan lukien itsekriminointisuoja, eli oikeus olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämiseen, mistä häntä epäillään. (Esitutkintalaki, 7 luku 10§.)

Tässä vaiheessa haastattelua on hyvä selvittää, millä tasolla haastateltava kykenee ymmärtämään totuuden ja valheen eron. Tämä on erityisen tärkeää asianomistajaa tai todistajaa haastateltaessa, koska asianomistajalla on negatiivinen totuudessa pysymisvelvollisuus ja todistajalla positiivinen totuudessa pysymisvelvollisuus (ETL, 7 luku). Totuuden ja valheen hahmottamista voi käydä läpi haastateltavan kanssa esimerkiksi väittämällä omien kenkien olevan eriväriset, kuin mitä ne todellisuudessa ovat, ja kysymällä, onko väite totta vai valhetta. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 174.)

Rikoksesta epäillyllä ei Suomen lain puitteissa ole velvollisuutta puhua totta esitutkinnassa, eikä hänen tarvitse lausua asiassa lainkaan, ellei halua (ETL, 7 luku). On kuitenkin muistettava, että rikoksesta epäillylläkin on niin halutessaan oikeus lausua asiassa, joten tämäkin puoli on syytä tuoda esille.

6.3 Osa 2 Kontaktin luominen. (Rapport building)

Tämän vaiheen tarkoituksena on saada lapsi tuntemaan olonsa mahdollisimman rennoksi ja saada lapsi puhumaan edes jotain. Aihepiirejä olisi hyvä miettiä etukäteen ja esille kannattaa nostaa lapselle mieluisia aiheita. Tämä vaatii jonkin verran taustatyötä tutkijalta. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 175.)

Hyviä kysymyksiä tässä vaiheessa voisi olla vaikka kysymykset perheenjäsenistä tai lapselle mielisistä harrastuksista tai mitä lapsi yleensä tykkää tehdä. Jos kyseessä on esimerkiksi väkivaltarikostutkinta perheen sisäiseen pahoinpitelyepäilyyn liittyen, ei välttämättä perheestä puhuminen ole paras vaihtoehto. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 175.)

6.4 Osa 3 Harjoitushaastattelu. (Training in episodic memory)

Harjoitushaastattelun rakenne ja suorittaminen riippuu tapauksesta. Koska tämä opinnäytetyö keskittyy nuoren rikoksesta epäillyn kuulemiseen, tuodaan tässä osassa esille vahvemmin harjoitushaastattelun roolia epäillyn tapauksessa.

Yleisellä tasolla harjoitushaastattelulla on kaksi tärkeää tarkoitusta: Totuttaa lasta haastattelussa käytettävään keskustelutyyliin missä lapsen pitää itse kertoa tapahtumista sekä arvioida lapsen kykyä muistaa asioita ja toimia kertojana. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 176.) Kuten edellä on kerrottu, lain suoman oikeuden mukaan rikoksesta epäillyn ei tarvitse puhua totta kuulustelussa, joten se, että kuultavan pitäisi kertoa itse tapahtumista, ei oikein toimi rikoksesta epäillyn kohdalla. Kuitenkin oikeus puhumiseen epäillylläkin on.

Tätä opinnäytetyötä varten haastatellut poliisit Hämeenlinnan poliisiasemalta kertoivat kuulustelujen eroavan joiltakin osin riippuen siitä, onko kyseessä asianomistaja, rikoksesta epäilty vai todistaja. Monet sanoivat, että rikoksesta epäillyn kuulustelussa mennään usein suurempaa asiaan, eikä harjoitteluhaastatteluja tehdä samalla tavalla, kuin asianomistajan tai todistajan kanssa.

6.5 Osa 4. Siirtyminen epäilyn aiheeseen. (Transition to substantive issues)

Myös tämä osa on aina tapauskohtaisesti muokattava, jottei se viittaa liikaa tapaukseen ja anna tietoa kuultavalle. Epäilyn aiheeseen voidaan viitata esimerkiksi aloittamalla, että ”nyt kun tunnen sinua vähän paremmin, haluaisin puhua siitä, miksi olet täällä”, tai ”tiedätkö itse, miksi olet tullut tänne puhumaan tänään”? (Ellonen & Rantaeskola 2016, 178.)

Kuten edellä on todettu, useasti rikoksesta epäilty tietää, miksi on paikalla. Näissä tapauksissa tämän kohdan sivuuttaminen voi olla tarkoituksenmukaista. Jos kuultava alkaa puhua epäilyn aiheesta, siirrytään suoraan seuraavaan osioon.

6.6 Osa 5. Epäilyn tutkiminen, avoimet kysymykset (Open-ended questions)

Avointen kysymysten esittäminen kannattaa aloittaa esimerkiksi kysymällä: ”kerro minulle kaikki siitä”. Tämä tietysti vaatii sen, että kuultava on ymmärtänyt ja tietää, mistä asiasta on kysymys. Jatkokysymyksinä kuulustelija voi esittää esimerkiksi: ”Mitä sitten tapahtui? / Kerro vielä lisää siitä”, tai

”mitä muuta pystyt kertomaan siitä”. Jos kuultavan kerronta on tarpeeksi selkeää ja yksityiskoh- taista, mutta kuulustelija haluaa vielä tarkennusta johonkin, voi jatkaa kysymällä esimerkiksi, että: ”olet kertonut paljon asioita, mutta minulle on osaksi vielä epäselvää mitä on tapahtunut. Jotta var- masti ymmärtäisin oikein, voisitko kertoa alusta asti tarkalleen, miten kaikki tapahtui”. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 180.)

6.6.1 Tapahtumakertojen erottelu

Jos lapsi kertoo asian tapahtuneen useasti, on tarkoituksen mukaista käydä jokainen kerta erik- seen läpi mahdollisimman tarkasti. Kuulustelija voi kysyä esimerkiksi, että: ”kerro minulle siitä en- simmäisestä kerrasta, kun jotain tapahtui. Haluan tietää, mitä tapahtui ihan alusta loppuun saakka”. Jatko kysymyksenä voisi olla seuraavia: ”Mitä tapahtui ensin”, ”Mitä sitten tapahtui”, tai ”Miten se tilanne loppui”. Kuulustelijan olisi tarkoitus saada tietoonsa ajankohdat, ihmiset ja paikat, jotka liitty- vät tutkittavana olevaan rikosepäilyyn. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 181.)

Tärkeää on muistaa myös tarkistaa keskeiset termit, joita lapsi on käyttänyt kuulustelussa. Jos lapsi kertoo esimerkiksi jonkun ”hiplanneen” häntä, on syytä pyytää lasta tarkentamaan, mitä hän tällä toiminnalla tarkalleen tarkoittaa. Lapsen kertomista voi helpottaa pyytämällä häntä näyttämään miten esimerkiksi käsi oli lyödessä tai piirtämään kuvan tapahtumasta. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 182.)

6.7 Osa 6. Tauko

Tässä osassa kuulustelija käy tauon aikana läpi, mitä lapsi on kertonut. Kuultavalle voidaan kertoa, että: ”Nyt haluan varmistaa, että olen ymmärtänyt kaiken, ja katsoa, jos minun tarvitsee vielä kysyä jotakin sinulta”. Kuulustelija arvioi, onko perusteita pitää uusi kuulustelu toisena päivänä. Syitä uu- den kuulustelun pitämiseen voisi olla esimerkiksi puuttuvan tiedon suuri määrä tai kuultavan väsy- mys. Jos kuulustelija päättää jatkaa tauon jälkeen, kysymykset on hyvä muotoilla valmiiksi. (Ello- nen & Rantaeskola 2016, 182.)

6.8 Osa 7. Kysymykset koskien asioita, joita lapsi ei ole maininnut. (Eliciting information that has not been mentioned by the child)

Näitä kysymyksiä on tarkoitus käyttää vain, jos avointen kysymysten jälkeen tärkeää tietoa vaikut- taa vielä puuttuvan. Aina kun on mahdollista, on hyvä käyttää ”kerro siitä”- muotoa, kun kuulustelija on tuonut jonkin uuden asian keskusteluun, esimerkiksi: ”Kerro vielä siitä miehestä” tai ”Kun kerroit siitä kerrasta kellarissa, sanoit että hän riisui housujaan. Tapahtuiko sinun vaatteillesi mitään? Kerro siitä”. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 184.)

6.9 Osa 8. Mikäli lapsi ei ole antanut epäilyyn liittyvää tietoa. (If child fails to mention information you expected)

Tässä osiossa on syytä käyttää ainoastaan ennalta mietittyjä kysymyksiä. Kuulustelijalla on hyvä olla valmiina mietittynä suurin tapa kysyä epäilystä. Jos lapsi ei ole aiemmin kertonut epäilystä eikä kerro tässäkin vaiheessa, on todennäköisesti järkevintä olla jatkamatta kuulustelua. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 184.)

Suurin viittaus käsillä olevaan rikosepäilyyn voisi olla esimerkiksi: "Olen ymmärtänyt, että päiväkodissa/ koulussa olisit puhunut jotain hiplaamisesta/ koskettelusta jne. Mitä sillä tarkoitat"? Jos epäily perustuu lapsen aiempaan kertomukseen epäilystä, voi kuulustelija sanoa esimerkiksi: "Kuulin, että puhuit" jne. tai "Kerro mistä puhuitte". "Kerro minulle kaikki siitä". (Ellonen & Rantaeskola 2016, 184.)

Jos epäily perustuu silminnäkijätodistajaan, kuulustelija voi sanoa, että: "Kuulin, että joku näki (tapahtuman). Kerro minulle siitä kaikki". Jos lapsi alkaa kertomaan, jatketaan avoimilla kysymyksillä, kuten "Kerro siitä". Jos lapsi ei ala kertoa, siirrytään seuraavan kysymykseen: "Onko jotain tapahtunut sinulle (aika/paikka). Kerro kaikki siitä". (Ellonen & Rantaeskola 2016, 184.)

Jos lapsella on vammoja tai mustelmia, kuulustelija voi sanoa, että: "Näen että sinulla on vammoja, kerro minulle siitä" Ellonen & Rantaeskola 2016, 184).

6.10 Osa 9. Tietoa ilmitulosta (Information about the disclosure)

Seuraavaksi kuulustelijan tulisi kysyä lapselta, onko hän kertonut tapahtumista jollekin. Alla on lueteltu kysymykset niiden esittämisjärjestyksessä. Jos lapsi on kertonut rikosepäilyyn alla olevista tapahtumista jollekin, siirrytään suoraan kohtaan 6. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 185.)

1. Mitä tapahtui (1. tapauksen) jälkeen?
2. Mitä sitten tapahtui?
3. Tietääkö kukaan muu mitä tapahtui?
4. Miten (henkilö/henkilöt) saivat tietää tästä?
5. Kuka oli ensimmäinen henkilö sinun ja (tekijän) lisäksi, joka sai tietää asiasta?
6. Kerro minulle miten (henkilö) sai tietää tämän?
7. Tietääkö kukaan muu (lapsen kertomasta asiasta)?

6.11 Osa 10. Lopetus

Kun aletaan lopettaa kuulustelua, on paikallaan kiittää lasta siitä, että hän on ollut paikalla kuulustelussa. Lasta ei pidä kuitenkaan palkita. Lopuksi kysytään vielä, olisiko jotain, mitä kuulustelijan pitäisi vielä tietää sekä onko lapsella jotain, mitä haluaisi vielä kertoa. Suositeltavaa on myös kysyä, onko lapsella jotain, mitä haluaisi kysyä kuulustelijalta. Jos mahdollista, lapsellekin voi jättää yhteystiedot, mihin hän voi halutessaan olla yhteydessä. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 185.)

6.12 Osa 11. Neutraali aihe

Kun kuulustelu on ohitse, on hyvä vielä jutustella jotain kevyttä ja neutraalia. Lapselta voi kysyä esimerkiksi, mitä hän aikoo tehdä nyt kun lähtee kuulustelusta pois. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 185.)

Osa 12. Vastakuulustelu

Tämän osuuden tulisi tapahtua mahdollisimman pian edellisen kuulustelun jälkeen. Tämäkin kuulustelu tulee suunnitella hyvin alusta asti. Kuuleminen tulisi suorittaa samalla tavalla, kuin edellisenkin kuulustelu ja tilaisuutta tulisi muistaa hyödyntää myös muun mahdollisesti aiemmin tarkentamattomien tietojen keräämiseen. Jos kyseessä on asianomistaja, niin vastakuulustelussa käydään läpi epäillyn ja hänen avustajansa esittämiä kysymyksiä ja näkökohtia. Syytä on käydä uudelleen läpi, että tilaisuudessa pitää puhua totta ja saa sanoa jos ei ymmärrä tai tiedä. Rikoksesta epäillyn ei tarvitse puhua totta eikä muutenkaan tarvitse edesauttaa sen rikoksen selvittämistä, josta häntä epäillään. Kysymykset on muistettava muotoilla lapsen ikätason mukaisesti. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 186.)

7 HAASTATTELUT

Opinnäytetyötä varten haastateltiin neljää lapsirikostutkinnassa työskentelevää poliisia Hämeenlinnan poliisiasemalta. Yksi haastatteluista toteutettiin kasvotusten poliisiasemalla ja kolme muuta haastattelua tehtiin etäyhteyden avulla tietokoneen välityksellä. Haastattelut pidettiin alkuvuodesta 2022. Haastatellut poliisit on tässä työssä nimetty seuraavasti: Vastaaja1, Vastaaja 2, Vastaaja 3 ja Vastaaja 4.

7.1 Haastateltavan virkaikä ja työkokemus rikostutkinnassa

Alkuun haastateltavilta kysyttiin heidän virkaikänsä sekä työvuosia rikostutkinnassa. Näillä tiedoilla pyrittiin saamaan käsitystä siitä, muodostuuko vastauksiin eroja riippuen työkokemuksen pituudesta.

Kolme haastateltavaa oli työskennellyt poliisina noin 20 vuotta ja yksi vasta vuoden verran. Näinkin pienellä otannalla onnistuttiin saamaan jokseenkin kattavan katsannon koskien työurien pituutta. Kolme haastateltavaa oli työskennellyt lähes koko virkauransa rikostutkinnassa ja yksi haastateltava oli työskennellyt rikostutkinnassa noin kolmasosan virkaurastaan.

7.2 Milloin käytit ensimmäisen kerran NICHD –haastattelurunkoa nuoren rikoksesta epäillyn kuulustelussa?

Haastateltavat olivat tutustuneet NICHD-runkoon jo rikostutkijauransa alkutaipaleella. Osa oli tutustunut runkoon koulutuksessa tai valtakunnallisessa ryhmässä ja osa aloittaessaan työt rikostutkinnassa. Yksi haastateltavista oli päässyt käyttämään runkoa epäillyn kuulustelussa jopa harjoittelussa ollessaan.

”Käytin harjoittelussa. Joku väkivalta juttu ja seksirikos oli myöskin. Epäilty olivat 13–14-vuotiaita”.
(Vastaaja 3.)

Tämän kysymyksen kohdalla selvisi myös, että käytössä ollut haastattelurunko oli ollut erilainen silloin, kun osa haastatelluista oli aloittanut uransa. Jo tässä vaiheessa haastattelua selvisi, että runkoa siis on mahdollista kehittää ja muokata, kun siihen katsotaan olevan tarvetta.

”Aluksi oli toisenlainen runko. Alkuperäisessä oli mm., että kuulustelija ei saanut näkyä kuulusteluvideolla. Aiemmin myös ensin kerrottiin heti alkuun oikeudet ja velvollisuudet kerralla. Etenemisjärjestys muuttui”. (Vastaaja 4).

7.3 Mistä sait NICHD-haastattelurungon käyttöösi?

Haastateltavilta tiedusteltiin, mistä he ovat saaneet NICHD-rungon käyttöönsä alun perin. Tällä kysymyksellä pyrittiin saamaan selvyyttä siihen, kuinka järjestelmällisesti Hämeenlinnan poliisi-asemalla ohjataan tai perehdytetään lapsirikostutkijoita haastattelurungon käyttöön ja onko tässä tapahtunut kenties muutosta vuosien varrella.

Yksi haastateltavista oli ottanut rungon käyttöönsä omatoimisesti Stakesin (sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus) vuoden 2003 oppaasta. Toinen haastatelluista oli saanut rungon käyttöönsä ollessaan valtakunnallisessa koulutustilaisuudessa tutkijan uransa alussa. Eräs haastatteluun vastanneista oli saanut rungon käyttöönsä valtakunnallisesta ryhmästä, jossa on mukana lapsirikostutkijoita ympäri Suomen. Yksi haastateltava oli saanut rungon käyttöönsä työhön perehdyttäjältänsä.

”Siihen maailmanaikaan kun aloitin, olivat koulutusasiat niin lapsen kengissä, että kyllä minä olen ihan itse opiskellut, eikä siihen aikaan ollut ihan kauheasti julkaisujakaan. Oma henkilökohtainen mielenkiinto teki sen, että rupesi etsimään, mistä voisi tietoa saada”. (Vastaaaja 1).

7.4 Onko haastattelurunkoa pakollista käyttää kuulusteluissa? /onko laitoksella ohjeistusta rungon käyttöön?

Seuraavaksi haastateltavilta kysyttiin, millä tavalla NICHD-rungon käyttöön on ohjeistettu poliisilaitoksen tai -hallituksen tahoilta. Yleinen näkemys oli, että haastattelurunkoa ei ole mitenkään pakollista käyttää ja että se on POHA:n ohjeistus.

”POHA on ohjeistanut rungon käytöstä, kyllä sitä runkoa käytetään. Sitten kun asiat menee tuomioistuimeen, niin jos ei tätä runkoa käytetä, niin eihän se ole luotettava se lapsen kuuleminen”. (Vastaaaja 1.)

Rungon käyttö on haastateltavien mukaan erittäin suositeltavaa kuulusteluissa siitäkin syystä, että rungon avulla saadaan paremmin varmistettua kuulusteluiden tasalaatuisuus. Tämä helpottaa ja selkeyttää myös syyttäjien työskentelyä.

”Rungon käyttö helpottaa myös syyttäjän ja oikeuden toimintaa, kun kuulustelut ovat samalla kaavalla tehtyjä”. (Vastaaaja 4.)

7.5 Eroavatko asianomistajan ja todistajan kuulustelut rikoksesta epäillyn kuulusteluista käyttämäsi haastattelurungon osalta?

Tällä kysymyksellä haluttiin selvittää, millä tavalla ja kuinka joustavasti NICHD-haastattelurunkoa on mahdollista muokata sen mukaan, missä roolissa kuulusteltava on.

Osa haastateltavista oli sitä mieltä, että asianomistajan ja todistajan kanssa runkoa tulee käytettyä tarkemmin kohta kohdalta. Erityisesti eroa haastateltavat kertoivat olevan siinä, miten NICHD-rungossa mainittuja harjoitushaastatteluja pidetään. Asianomistajien ja todistajien ollessa kyseessä oli vastaajien mukaan yleisempää ja tarpeellisempaa suorittaa harjoitushaastatteluja, kuin rikoksesta epäillyn ollessa kyseessä.

”Eroaa, asianomistajan ja todistajan kanssa asiaa lähestytään hienovaraisemmin, tutustutaan nuoreen vähän pidempään kuin epäillyn kanssa”. (Vastaja 2.)

Myös esitutkintalaissa (ETL) ja laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL) määritellyt kuulusteltavan oikeudet ja velvollisuudet vaihtelevat sen mukaan, missä roolissa kuulusteltava on. Myös tämän vastaajat huomioivat vastauksissaan arvioidessaan NICHD-haastattelurungon muokattavuutta.

”Ei ne sinällään eroa, mutta oikeudet ja velvollisuudethan ovat erilaisia”. (Vastaja 4.)

7.6 Oletko muokannut alkuperäistä haastattelurunkoa joiltakin osin?

Kysyttäessä alkuperäisen haastattelurungon muokkaamisesta, olivat vastaajat yleisesti sitä mieltä, että tapauskohtaisesti ja kesken kuulustelun pitää joskus muokata runkoa. Vastaukset kuitenkin osoittivat sen, ettei NICHD-rungon perusteelliseen muokkaamiseen ole oikeastaan tarvetta. Tutkija voi tilanteen mukaan soveltaa runkoa siten, että saa siitä parhaan hyödyn irti, kuitenkin joutumatta turhaan käymään läpi kohtia, jotka eivät ole olennaisia juuri kyseisessä kuulustelussa.

”Osassa asioista on tarkoituksen mukaista edetä nopeammin tai hitaammin. Joskus kuultava haluaa esim. kertoa nopeasti asiansa. Hankalampaa on, jos kuultava ei halua puhua mitään”. (Vastaja 2.)

Osassa vastauksista paistaa läpi se, että kokemus on osittain valttia myös lapsikuulusteluissa. Tämä voidaan ajatella myös tavallaan armollisesti meille aloitteleville poliiseille, että jos heti valmistumisen jälkeen ei osaa täydellisesti kaikkea, niin asioissa on mahdollista kehittyä vuosien saatossa.

”Tapauskohtaisesti joskus. Siinä on tietyt kohdat, joita pitää noudattaa. Muuten pidän kuulustelut aika vapaamuotoisesti ja menen kuultavan persoonan mukaan”. (Vastaja 4.)

7.7 Miten olet kokenut haastattelurungon toimivan kuulusteluissa?

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että NICHD-runko toimii hyvin kuulusteluissa. Vastajat kertoivat rungon tuovan tasalaatuisuutta kuulusteluihin.

”Onhan se tosi hyvä, siinä kuulustelut ovat tasalaatuisempia ja sisältöä on helpompi arvioida jälkikäteen, kun kaikki tehdään saman kaavan mukaan. Helpottaa sitä, ettei tarvitse ulkoa muistaa kaikkea”. (Vastaja 1.)

”Joskus runkoa pitää muokata reilustikin, jos esim. kuultava on hyvin nuori tai muuten kärsimätön tai huono keskittymään. Runko kyllä toimii hyvin, siinä on paljon hyviä kohtia”. (Vastaja 4.)

7.8 Miksi haastattelurunko on hyvä?

Tällä kysymyksellä haluttiin vielä tarkentaa NICHD-rungon hyviä puolia vastaajien kokemusten perusteella, vaikka osittain tähän kysymykseen vastattiin jo edellisessä kohdassa. Rungon hyvinä puolina mainittiin muun muassa kontaktin luomisen helpottaminen kuulusteltavaan, myönteisen ilmapiirin luominen ja se, ettei tarvitse muistaa kaikkea ulkoa.

”Seksirikoksissa etenkin runko rauhoittaa ja auttaa itseä sekä kuultavaa”. (Vastaja 1.)

”Edellä mainittu, plus kontaktin luominen lapseen ja myönteisen ilmapiirin luominen ja esityö tähtää hyvään yhteistyöhön ja siihen, että saadaan selville mikä sen lapsen todellinen kyky on sitten tuollaisessa tilanteessa menneistä asioista kertoa ja hahmottaa esimerkiksi aikamääreitä ja sijainteja”. (Vastaja 3.)

Tässä yhteydessä mainittiin myös näkökulma siitä, että tasalaatuisuus, joka rungon käytöllä saavutetaan, auttaa jatkossa myös syyttäjän työtä. Poliisin ja syyttäjän yhteistyö etenkin lapsirikostutkinnassa on erittäin tärkeää. Hyvällä yhteistyöllä vaikutetaan positiivisesti muun muassa asian käsittelyn keston.

”Se on hyvä tuki, ettei tarvitse kaikkea yrittää muistaa ulkoa. Rungon käyttö helpottaa myös syyttäjän ja oikeuden toimintaa, kun kuulustelut on samalla kaavalla tehtyjä”. (Vastaja 4.)

7.9 Mitä parannettavaa haastattelurungossa olisi /onko rungossa jotakin turhaa?

Vastaajien mielestä NICHDRungossa ei varsinaisesti ole mitään turhaa tai ylimääräistä. Kuten edellä on jo tullut ilmi, runkoa voi joustavasti muokata tilanteen mukaan sopivaksi. Joitakin parannuksia runkoon on kuitenkin vastaajien mukaan tullut vuosien varrella.

”Hyvä parannus tuli toissa vuonna, kun järjestystä vaihdettiin alkuosion kohtien järjestyksessä”.
(Vastaaja 1.)

Vastauksissa tuli ilmi rungon joustavuus sekä se, ettei haastattelurungon jokaista osaa ole pakollista käydä läpi. Hypoteesien pohtiminen ei yhden vastaajan mukaan varsinaisesti lukeudu kuulusteluun.

”Joskus on pakko räätälöidä tapauskohtaisesti ja jotkut osat vain jäävät välistä. Avoimet kysymykset ovat lopulta haastavia keksiä ja esittää”. (Vastaaja 2.)

7.10 Miten arvioisit ja vertaisit haastattelurungon toimivuutta asianomistajan, rikoksesta epäillyn tai todistajan kohdalla?

Tällä kysymyksellä tahdottiin saada selkoa siihen, miten vastaajat kokevat NICHDRungon toimivan juuri rikoksesta epäillyn kohdalla verrattuna asianomistajaan tai todistajaan. Kaksi vastaajista kertoi, että runko toimii kaikissa tilanteissa.

”Kyllä se toimii ihan samanlailla. Täytyy vaan erottaa se, että kun asema on eri, niin silloin oikeudet ja velvollisuudetkin on erilaiset”. (Vastaaja 4.)

Yksi vastaajista oli sitä mieltä, että runko toimii hyvin, mutta rikoksesta epäillyn kanssa asia mitä käsitellään voi olla selvemmin tiedossa, jolloin asiaan ei käytetä yhtä paljon aikaa, kun asianomistajan kohdalla.

”Rikoksesta epäillyn kohdalla asia voi olla paljon selvemmin tiedossa, mitä ollaan käsittelemässä. Asianomistajan kohdalla tulee käytettyä eniten aikaa”. (Vastaaja 3.)

7.11 Miten rikoksesta epäillyn ikä mielestäsi vaikuttaa siihen, kuinka helposti hän on valmis tunnustamaan rikoksen, vaikka olisi syytön?

Kysymyksellä tavoiteltiin vastauksia siihen, olisiko mahdollista, että esimerkiksi nuorempi epäilty tunnustaisi helpommin rikoksen mitä ei ole tehnyt, kuin vanhempi epäilty. Haastatellut vastailivat hieman eri tavoin, mutta monessa vastauksessa ilmeni, että NICHDRunko auttaa hyvin juuri muun muassa siinä, ettei kuulustelija ala vahingossa johdatella.

”Kyllähän nuori on siinä tilanteessa sinänsä alisteisessa asemassa, tai en usko, että kukaan heistä kokee, että on erityistä vaikutusmahdollisuutta siinä tilanteessa. Että jos poliisi esittää jonkin asian totuutena, niin se kynnys, että he sanoisivat, ettei se ole noin mennyt, niin moni nuori varmaan nielee sen, mitä poliisi on sanonut. Voisi varmaan sellaisiakin tunnustuksia tulla, jos ei tarkkana ole. Mutta tuolla rungolla en koe sitä erityisenä vaarana”. (Vastaja 3.)

Osa vastaajista totesi, että joskus nuorella voi olla halu miellyttää poliisia tai kyseessä voi olla vaikka kehitysvamma, joka tuo omat haasteensa kuulusteluun.

”Jos lasta johdattelee, hän voi tunnustaa, kun ei uskalla kieltäytyä. Tai että haluaa miellyttää poliisia”. (Vastaja 4.)

”Joskus henkilö saattaa olla niin sanotusti miellyttämisen haluinen, esimerkiksi lievästi kehitysvammainen”. (Vastaja 2.)

7.12 Mitä muuta haluaisit sanoa aiheesta?

Lopuksi vastaajille annettiin vielä mahdollisuuden kertoa vapaasti aiheesta. Yksi vastaajista halusi korostaa poliisin velvollisuutta hankkia avustaja kuulusteltavalle.

Kaksi vastaajista mainitsi koulutuksen, jota kyllä järjestetään, mutta jota voisi olla enemmänkin.

”Koulutusta asiaan liittyen on joka syksy 2 päivää”. (Vastaja 4.)

”Enemmän saisi olla aiheesta koulutusta. Suurimmaksi osaksi olen itse hankkinut tietoa ja kysellyt aiheesta. Hämeessä lapsirikostutkijoilla on jonkin verran lisäkoulutusta”. (Vastaja 3.)

Myös työssäjaksaminen tuli puheeksi ja yksi vastaajista mainitsikin työnohjouksen, joka on tärkeä osa lapsirikostutkijoiden työhyvinvointia.

”Työnohjaus on tärkeä osa lapsitutkijan työssä jaksamista”. (Vastaja 4.)

8 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimuskysymykset tässä opinnäytetyössä olivat:

- Soveltuuko NICHD-rungon käyttö kaikkiin alaikäisten kuulusteluihin ja kuinka paljon sitä on mahdollista muokata riippuen rikosnimikkeestä ja kyseessä olevasta asiasta?
- Pitääkö paikkansa, että mitä nuorempi epäilty on, sitä helpommin hän tunnustaa teon, vaikka olisi syytön? Mistä tämä johtuu?

Kysymykset mietittiin ja asetettiin työn alkuvaiheessa, ja niihin saatiin myös vastauksia. Työn loppupuolella, kun haastattelut oli tehty ja opinnäytetyöntekijät itsekkin paremmin perehtyneet aiheeseen, olisi kysymyksistä saattanut tulla osaltaan hieman erilaisia. Onneksi työn edetessä vastauksia saatiin myös sellaisiin asioihin, joita ei osattu alussa edes miettiä. Näin ollen voidaan todeta, että opinnäytetyö oppimiskokemuksena on toteutunut ainakin tämän työn tekijöiden osalta.

Tehtyjen haastatteluiden ja olemassa olevan tiedon perusteella voidaan sanoa, että NICHD-runko soveltuu kaikkiin alaikäisten kuulusteluihin. Ei oikeastaan ole väliä, onko kyseessä rikosprosessin asianosainen, todistaja vai esimerkiksi psykologin tekemä haastattelu. NICHD-runkoa on mahdollisuus joustavasti muokata sen mukaan, ketä haastattelee tai kuulustelee ja myös sen suhteen, miten tilaisuus etenee.

Haastatteluista saatujen vastausten perusteella epäillyn nuorella iällä on merkitystä sen suhteen, miten herkästi hän on valmis tunnustamaan teon, vaikka olisi syytön. Osa vastaajista oli sitä mieltä, että nuori henkilö myöntää helpommin tehneensä rikoksen, kuin varttuneempi henkilö, vaikka nuori olisikin syytön. Monet vastaajat nostivat tässä esiin kiinnostavan seikan, nimittäin sen, että nuoren mahdolliseen tunnustamiseen voi vaikuttaa suuresti myös se, johdattaleeko kuulustelija epäiltyä. Monet vastaajista kehuivatkin NICHD-runkoa juuri siitä syystä, että rungon avulla on helpompi olla johdattelematta kuulusteltavaa.

NICHD-rungon kehittämiseksi haastatteluissa ei varsinaisesti tullut konkreettisia ehdotuksia. NICHD- runko perustuu kerättyyn tieteelliseen tutkimustietoon, ja kuten tieteellisellä tiedolla on tapana, se muovaantuu lisääntyneen tutkimustiedon valossa. NICHD-runko on vuosikymmenten kuluessa ollut moniammatillisessa käytössä ja tarkastelussa ja kokenut jo muodonmuutoksia matkan varrella. Viimeisimpänä suurempana muutoksena on tullut haastattelussakin esille nostettu toissa vuotinen uudistus, jossa alkuosan kohtien järjestystä vaihdettiin. Kovin radikaalia muutostarvetta ei liene esiintyvän siitäkään syystä, että runko on jo nykymuodossaan hyvin hienosäädettävissä jokaiselle käyttäjälle erikseen. Haastateltavat mainitsivat myös jokavuotiset lapsirikostutkijoiden koulutustilaisuudet, jolloin muun muassa NICHD-rungon toimivuutta arvioidaan ja kokemuksia vaihdetaan.

9 OMAA POHDINTAA

Aloittaessamme poliisiopintoja vuoden 2019 loppupuolella, tuntui ajatus opinnäytetyön tekemisestä äärimmäisen kaukaiselta ajatukselta. Nyt jälkeenpäin tarkasteltuna, kun valtaosa opinnoista ja työharjoittelukin on takana päin, tuntuu aika kuluneen todella nopeasti. Covid-19 -viruksen aiheuttamat poikkeukset opintoihin toivat jonkin verran lisähaastetta, mutta toisaalta myös helpottivat osittain, kun matkustus koulun kampusalueelle väheni.

Kun ryhdyimme tekemään tätä opinnäytetyötä, oli tietämyksemme ja ymmärryksemme kyseisestä aiheesta suhteellisen vähäinen. Poliisiammattikorkeakoulussa olimme toki opiskelleet lapsirikostutkintaa sekä lainsäädäntöä yleisesti, mitä rikostutkintaan liittyy. Itse NICHD-rungon olemassaoloon ja käyttöön ei kuitenkaan opintojen aikana kovin syvällisesti pureuduttu. Tämä on toki ymmärrettävää ja varmasti myös järkevää, sillä kyseessä voidaan katsoa olevan eräänlainen erityisala, jota hoitavat siihen erikoistuneet ihmiset poliisiorganisaatioissa. Osittain lapsen kohtaaminen esitukinnassa saattaa kuitenkin koskettaa niin sanotusti ketä tahansa, jos esimerkiksi kenttäpartiossa ollessaan tehtävällä vastassa on alaikäisiä lapsia. Tällöin olisi hyvä tietää joitakin perusasioita muun muassa lapsen alustavasta puhuttamisesta, josta on Polamk:ssa opetusta saatavilla ja myös tutkimuksiakin, esimerkiksi opinnäytetöiden muodossa.

Tämä opinnäytetyöprosessi lisäsi huomattavasti tietämystämme käsittelemäämme aiheeseen. Opinnäytetyön tekemisen aikana tutustuimme tarkemmin tieteellisen tutkimuksen prosesseihin, etiikkaan ja kokonaisuuteen tällaisessa opinnäytetyökontekstissa. Tieteellisen tutkimuksen tekemisen ja tekstin kirjoittamisen ei voida sanoa aivan luonnostaan. Vaikka jo hakuvaiheessa Polamk:iin testattiin kirjoittamista esseiden muodossa ja tästä haasteesta selvisimmekin, oli opinnäytetyön tekeminen kuitenkin jokseenkin erilainen prosessi. Kenties yksittäiseksi eniten työtä vaatineeksi vaiheeksi nostaisimme lähdemateriaalin hankkimisen ja käyttämisen. Lähteiden käyttöä harjoiteltiin pitkin opintopolkua, mutta ei toki tällaisessa laajuudessa.

Opinnäytetyömme lopullinen aihe muotoutui ollessamme työharjoittelun loppuvaiheessa tutkinnan jaksolla. Pääsimme tutustumaan Hämeenlinnan pitkäkestoiseen tutkintaan, vaikka kumpikaan ei varsinaisesti ollut siellä harjoittelussa. Meille selvisi, että pitkäkestoisen tutkinnan puolella on ihmisiä, jotka suorittavat lapsikuulusteluja. Kävimme juttelemassa alustavasti heidän kanssaan opinnäytetyöaiheestamme sekä tiedustelemassa, josko heillä olisi mielenkiintoa osallistua työhömmme haastattelujen kautta. Kaikki haastatteluihin pyytämämme tutkijat suostuivat pyyntöömme ilomielin.

Emme valitettavasti päässeet seuraamaan yhtään alle 18 - vuotiaan rikoksesta epäillyn kuulustelua paikan päällä, mutta yhden asianomistajan ja yhden todistajan kuulustelun ehdimme seurata. Kuulustelua seurattiin kuulustelutilan viereisessä huoneessa tietokoneen näytöltä. Oli hienoa nähdä, kuinka kuulustelija rauhallisesti ja johdonmukaisesti NICHD-runkoa mukaillen haastatteli toista osapuolta. Toisessa kuulustelussa vastapuoli oli noin 9-vuotias ja toisessa noin 15-vuotias.

Näkemiemme kuulusteluiden sekä muun materiaalin, johon olemme tämän opinnäytetyön tiimoilta tutustuneet, voimme todeta, että alaikäisten kuulustelu on kuin kaksi teräinen miekka. Yhtäältä kuulustelijan on muistettava ja osattava kertoa kuultavalle tämän oikeudet ja velvollisuudet sekä muutkin seikat, jotka rikosprosessin tai tukipalveluiden muodossa kuultavaa koskevat tai voivat koskea. Kuulustelijalla on oltava kirkkaana mielessä, että asiassa yritetään selvittää jotain, mikä vaikuttaa mahdollisesti jonkun ihmisen vapauteen tai muulla tavalla merkittävästi koskettaa vähintäänkin yhtä ihmistä ja useimmiten montaa ihmistä samalla kertaa. Toisaalta, kun kyseessä on kuulustelu, jossa mukana on alle 18-vuotias, oli tämän rooli mikä vain, olisi muistettava, että kyseessä on lapsi. Lapsi voi näyttää ulkoisesti ja vaikuttaa ikäistään vanhemmalta, mutta todellisuudessa ei välttämättä kovinkaan hyvin ymmärrä, mistä koko prosessissa on kysymys ja mitä esimerkiksi jatkossa seuraa. Mahdollinen ”kylmän viileä” tai ylimielinen asenne kuultavan taholta saattaa tosiasiasa kieliä pelosta ja epävarmuudesta. Tällaisessa tilanteessa erityisesti vaaditaan kuulusteltavalta poliisilta ammattitaitoa ja kykyä sopeutua ja mukautua. Pitäisi osata olla sopivan rento, mutta kuitenkin asiallinen ja hoitaa viran vaatimat suoritteet. Pitäisi mielellään saada kuultava kertomaan asioista siten, miten hän ne muistaa, kuitenkin johdattelematta tai lupaamatta asioita, joita ei voi luvata. Pitäisi osata lukea mikroilmeitä ja eleitä ja muokata kuulustelun kulkua tarvittaessa sen mukaan. Pitäisi myös muistaa hoitaa kuulustelun lopetus siten, ettei oma mahdollinen pettymys tai innostukseen paista läpi ja kuultavalle jäisi tarpeeksi hyvä ja turvallinen olo tulla myös uudestaan kuulusteluun, jos sellainen on tarpeen. Ei voida sanoa, että lapsirikostutkijankaan työ olisi mikään helpoin homma.

Kun pohditaan NICHD-rungon hyödyntämistä nimenomaan rikoksesta epäillyn kuulemisessa, vaikuttaa siltä, että rungon hyödynnettävyys jää hieman ohueksi. Tätä työtä tehdessä on selvinnyt, että NICHD-runko on selkeästi etupäässä tarkoitettu asianomistajan ja toiseksi todistajan kuulemiseen. Tätä johtopäätöstä tukee haastattelemiemme poliisien lausunnot sekä lähdemateriaali, jota olemme työssämme hyödyntäneet. Rikoksesta epäillyn kohdalla ei ole useinkaan tarkoituksen mukaista harjoitella pitkän kaavan mukaan, miten kysymyksiin tulisi vastata. Myöskään keskustelua ja harjoittelua siitä, miten epäilty käsittää todenpuhuminen ja valehtelun eron, ei tarvita, sillä epäillyn ei tarvitse puhua totta. Lähdekirjallisuutta tutkittaessa on käynyt selväksi, että NICHD-rungon perimmäinen tarkoitus on saada haastatettava kertomaan kyseessä olevista tapahtumista omin sanoin ja johdattelematta. Tämä tulokulma yhdistyy vahvimmin asianomistajan roolissa kuultavaan,

koska häneltä toivotaan kerrontaa tapahtumista totuuden mukaisesti. Hieman karrikoiden voidaan todeta, että todistajan kohdalla suorastaan odotetaan vastauksia ja toden puhumista, koska todistajalla on lain mukaan positiivinen totuudessa pysymisvelvollisuus, eli hänen pitää puhua totta, sekä vielä pitäisi kertoa kyseessä olevista asioista jopa oma-aloitteisesti. Toki todistajallakin on tiettyjä oikeuksia, joiden perusteella hän voi kieltäytyä todistamasta.

9.1 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Kuten olemme edellä kertoneet, rajasimme opinnäytetyömme aiheen laajemmasta kokonaisuudesta, joka koski koko NICHD-runkoa. Olemme työssämme pyrkineet keskittymään rikoksesta epäillyn kuulusteluun Hämeenlinnan poliisiasemalla. Aiheesta olisi varmasti mahdollista keksiä lisätutkimuskohteita.

Jatkossa voisi olla mielenkiintoista selvittää esimerkiksi sitä, millaista haastattelurunkoa muilla poliisiasemilla käytetään alaikäisten kuulusteluissa. NICHD-rungon käyttö on suositeltua ja yleisesti ohjeistettu POHA:n toimesta, mutta paikallisia eroja voi kuitenkin olla eri poliisilaitosten- ja asemien välillä.

Eräs mielenkiintoinen selvitettävä seikka voisi olla myös se, kuinka NICHD-haastattelurungolla kuulustellut alaikäiset ovat kokeneet kuulustelutilaisuudet. Rungon käyttöön voisi olla tätä kautta mahdollista saada uusia näkökulmia ja mahdollisia kehitysideoita.

LÄHTEET

Armila, Noora (2021). Poliisien käyttämät kuulustelumenetelmät Suomessa. Viitattu teoksessa Poliisityön psykologia 2021.

Bauer, Patricia. Event Memory (2006). Viitattu opinnäytetyössä Puranen & Putkuri 2020, luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/333567/ON_Puranen_Putkuri.pdf?sequence=2&isAllowed=y Luettu 1.3.2022.

Benia, Luis Roberto, Hauck-Vilho, Nelson, Dillenburg, Mariana & Milnitsky Stein, Lilian (2015) The NICHD investigate interview protocol: A meta-analytic review. Luettavissa: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10538712.2015.1006749> Luettu 27.2.2022.

Broberg, A., Almqvist, K., Tjus, T., Bergroth, R., Suomen psykologiliitto. (2005).

Ellonen, N. & Rantaeskola, S. (toim.). (2016). Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu.

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Establishment of NICHD. luettavissa: <https://www.nichd.nih.gov/about/history/establishment> Luettu 11.2.2022.

Gudjonsson, G. H. (2018), The psychology of false confessions. Forty years of science and practice. Viitattu teoksessa Poliisityön psykologia 2021.

Haapasalo, J., Kiesiläinen, K. & Niemi-Kiesiläinen, J. (2000). Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Helsinki, Kauppakaari OYJ Lakimiestenliiton Kustannus. Viitattu opinnäytetyössä Puranen & Putkuri 2020. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/333567/ON_Puranen_Putkuri.pdf?sequence=2&isAllowed=y Luettu 28.2.2022.

Haastattelut, luettavissa: https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_3.html Luettu 17.2.2022.

Hakala, Juha (2004), Opinnäyteopas ammattikorkeakouluille. 2.painos. Helsinki, Gaudeamus.

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi, , luettavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_222+2010.pdf Luettu 14.2.2022.

Julin, Essi (2018). Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten selvittäminen terveydenhuollossa: selvitys lasten oikeuspsykiatrian yksiköiden toiminnasta, luettavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161021/R_32_18_LAPSIIN_KOHDISTUVIEN_VAKIVALTARIKOSTEN.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 7.3.2022.

Kaunisto Jasmin (toim.), Hyyti Jari, Koskelainen Mari & Nieminen Anna, Poliisityön psykologia (2021.)

Lapsen oikeudet, , luettavissa: <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus-turvaa-lasten-ihmisoikeudet/> Luettu 14.2.2022.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Lehtinen Miia & Rossi Maria (2021). Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan.

Luukka Minna-Riitta, teoksessa Tieteellinen kirjoittaminen (2002), Kinnunen M. & Löytty O. (toim.)

Metsämuuronen, Jari 2001: Laadullisen tutkimuksen perusteet.

MTV Uutiset 25.3.2021, luettavissa: <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/nuorten-tekemat-rikokset-yha-vakavampia-huumausainerikokset-kaksinkertaistuneet-viidessa-vuodessa/8094612#gs.pcpr7y> Luettu 11.2.2022.

Perustuslaki 11.6.1999/731.

Poliisihallitus (2020). Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Ohje. POL-2019-34669.

Rikosurhipäivystyksen verkkosivut, luettavissa: <https://www.riku.fi/rikosurhipaivystys/riku-lehti/riku-lehti-3-2019/lapsi-poliisin-kuultavana/> Luettu 2.3.2022.

Silverman D, 1993: Interpreting Qualitative Data. Sage.

Tang, C. M. Children and crime (2019), luettavissa: https://books.google.fi/books?hl=fi&lr=&id=pnBiDwAAQ-BAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=Tang,+C.+M.+children+and+crime&ots=iPBHq91nec&sig=Tw3B8F8ktP9Qzyuh0WrBmKb29V4&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false Luettu 26.2.2022.

The NICHD protocol: a review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers, La Rooy ym, 2015, luettavissa: https://pure.royalholloway.ac.uk/portal/files/25583793/La_Rooy_TheNICHD_Protocol_Author_2015.pdf Luettu 11.2.2022.

Tieteen termipankki, luettavissa: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:kontradiktorinen_periaate Luettu 17.2.2022.

Tietoarkiston verkkosivut, luettavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/analyysi-ja-tulkinta/> Luettu 18.2.2022.

Tilastokeskus, tieto & trendit, luettavissa: <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/nuorten-rikollisuus-on-laskussa-mutta-pieni-joukko-nuorista-tekee-yha-enemman-ja-vakavampia-rikoksia/> Luettu 5.3.2022.

van der Sleen, J. (2009) A structured model for investigative interviewing of suspects, viitattu teoksessa Poliisityön psykologia 2021.

Vilka, Hanna, Näin onnistut opinnäytetyössä: ratkaisut tutkimuksen umpikujiin, luettavissa: <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789523701236> Luettu 24.2.2022.

Viskari Sinikka (2002). Tieteellisen kirjoittamisen perusteet; opas kirjoittamiseen ja seminaarityökentelyyn.

Värien psykologia verkkojulkaisu, luettavissa: <https://askelterveyteen.com/varien-psykologia/> Luettu 2.3.2022.

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukysymykset lapsirikostutkijoille

Haastattelukysymykset

1. Virkaikäsi?
2. Montako vuotta olet työskennellyt rikostutkinnassa?
3. Milloin käytit ensimmäisen kerran NICHD –haastattelurunkoa nuoren alle 21.v rikoksesta epäillyn kuulustelussa?
4. Mistä sait NICHD- haastattelurungon käyttöösi?
5. Onko haastattelurunkoa pakollista käyttää kuulusteluissa? /onko laitoksella ohjeistusta rungon käyttöön?
6. Eroavatko asianomistajan tai todistajan kuulustelut rikoksesta epäillyn kuulusteluista käyttämäsi haastattelurungon osalta?
7. Oletko muokannut alkuperäistä haastattelurunkoa joiltakin osin?
8. Miten olet kokenut haastattelurungon toimivan kuulusteluissa?
9. Miksi haastattelurunko on hyvä?
10. Mitä parannettavaa haastattelurungossa olisi?/ onko rungossa jotakin turhaa?
11. Miten arvioisit ja vertaisit haastattelurungon toimivuutta asianomistajan, rikoksesta epäillyn tai todistajan kohdalla?
12. Miten rikoksesta epäillyn ikä mielestäsi vaikuttaa siihen, kuinka helposti hän on valmis tunnustamaan rikoksen, vaikka olisi syytön?
13. Mitä muuta haluaisit sanoa aiheesta?